

**Todos os nomes:
identidade, pobo, país**

Discurso lido o día 11 de decembro
de 2021 no acto da súa recepción,
pola ilustrísima señora dona

Ana Isabel Boullón Agrelo
e resposta do excelentísimo señor don
Ramón Lorenzo Vázquez

REAL ACADEMIA GALEGA

Todos os nomes:
identidade, pobo, país

O solemne acto académico
en que foron lidos os dous
discursos recolleitos no
presente volume celebrouse
o 11 de decembro de 2021
no Teatro Cine Elma,
na Pobra do Caramiñal.

Edita

Real Academia Galega

ISBN: 978-84-17807-13-9

Depósito Legal: C 2014-2021

© Ana I. Boullón Agrelo, 2021

© Ramón Lorenzo Vázquez, 2021

© Real Academia Galega, 2021

Deseño da colección

Grupo Revisión Deseño

<https://doi.org/10.32766/rag.385>

Todos os nomes:
identidade, pobo, país

REAL ACADEMIA GALEGA

A Coruña 2021

Discurso da ilustrísima señora dona
Ana Isabel Boullón Agrelo

Introito

Lembranza de Xosé Luís Franco Grande

Señor presidente da Academia Galega, señoras e señores académicos, representantes do pobo, familia, amigas e amigos que aquí hoxe me demostrades a vosa estima:

En primeiro lugar, quero agradecer a grande honra que recibo ó ser admitida na comunidade fundada por Manuel Murguía van alá agora 115 anos. A vida da Academia non seguiu un camiño rectilíneo: en parte fío de Penélope, tecer e destecer, voltas e reviravoltas, épocas ermas e tamén grandes avances, reflexo, en boa medida, da propia historia de Galicia. Pero, en todo caso, integrada por persoas “que tiñan unha idea definida de que Galicia era un problema colectivo, unha realidade concreta, un pobo esmagado e a risco de esbarrullarse, unha empresa colectiva na que todos tiñan un posto”, que colaboraban nun proxecto cultural que estaba en camiño, que entregaban o esforzo individual ó esforzo colectivo de recobrar a personalidade do pobo galego. Estas palabras empregounas Xosé Luís Franco Grande para describir a súa xeración, a xeración da noite, pero penso que son válidas tamén para a xeración dos galeguistas que a fundaron, para as seguintes e ata para as de agora mesmo. Camiñamos, pois, tras Murguía, Martínez Salazar, Eladio Rodríguez, Ramón Otero Pedrayo, Antón Vilar Ponte, Castelao... Beizón, señoras académicas, señores académicos, por incluírme no seu ronsel.

Acabo de mencionar a Xosé Luís Franco Grande, o académico a quen, dobre honra, sucedo nesta cadeira. Nado e criado en Tebra (Tomiño), educouse en Santiago e viviu maiormente en Vigo, onde exerceu a súa profesión de avogado. Desde mozo sentiuse vinculado ó galeguismo. Nos seus anos universitarios composteláns entrou en contacto con outros mozos que, coma el, estaban a descubrir Galicia nos tempos escuros do franquismo, na década de 1950, da man dos poucos sobreviventes do naufraxio do 36, nomeadamente Ramón Otero Pedrayo e Ramón Piñeiro. Alí

tratou “a case tódolos que estaban a facer algo polo país” (p. 51)¹, por caso, a Bernardino Graña, Xosé Luís Méndez Ferrín, Ramón Lorenzo, Xosé Manuel Beiras, Gonzalo Rodríguez Mourullo, Xohana Torres, atafegados tamén, desde a literatura ou desde outras trincheiras, no labor de “seguir petando na conciencia de Galicia” (p. 58). Todas esas vivencias reflectiúnas n’*Os anos escuros* (1985, 2004), obra con que encetou a súa obra memorialística, da que tamén forman parte os perfís sobre diversos persoeiros da cultura (*A ilusión da esperanza*, 1991, 2019; *Francisco Fernández del Riego*, 2001) e o epistolario con Ramón Piñeiro (2009), todos eles testemuños e achegas necesarias para a nosa memoria colectiva. Era moi consciente da importancia de tal labor:

Ningún pobo con boa saúde pode esquecer o seu pasado, tanto próximo como afastado, porque sería o mesmo que descoñecerse, sería carecer no tempo de referencias e de referentes, sería ao cabo, un pobo entangarañado².

Desde moi novo comezou a desenvolver a súa vocación poética, que deu a coñecer nas Festas Minervais e sería recollida na súa maior parte en *Herdo de memoria e tempo* (Xerais, 1987), aínda que nos seus últimos anos publicou tamén *Xoguetes do tempo* (Galaxia, 2015) e *Libro das abandonadas* (Teófilo, 2017). Na súa obra poética trata do transcorrer do tempo e a reflexión sobre o eu; mesmo en épocas de poesía socialrealista, na súa escrita prima o lirismo da poesía existencialista e mesmo saudosa (DLG s.v. Franco Grande). Iso non significa, non obstante, que refugase mirar para fóra: foi articulista en prensa tamén desde moi novo (*La Noche, Ínsula, Aturuxo, Vida Gallega, La Voz de Galicia, Tempo exterior, Tempos Novos*), e ata o final aplicou o seu ollar crítico e sen contemplacións á realidade política e social³. Participou tamén en obras colectivas, programas radiofónicos, traducións, edicións, asociacións culturais... En fin, unha actividade infatigable ó longo de toda a súa vida en prol do país.

Voume deter un chisco, polo que me compete, noutra faceta de Franco Grande: a de lexicógrafo. Aínda que de formación xurídica, el mesmo conta que espertou nel

1 En diante, as referencias entre aspas e o número de páxina refírense ó seu libro *Os anos escuros, I. A resistencia cultural da xeración da noite (1954-60)* (1985). Publicou unha segunda edición, revisada e aumentada, co título *Os anos escuros: a resistencia cultural dunha xeración* (2004).

2 Do prólogo da edición de 2004.

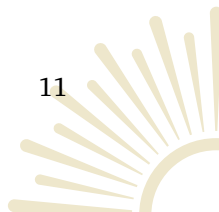
3 O seu derradeiro traballo publicado en *Tempos novos*, “Unha solución federal á vista?”, dátase en xuño de 2019 (nº 265).

o amor pola lexicografía xa desde novo, no instituto Santa Irene de Vigo (p. 23). E despois, para contribuír ó país, como fixeran antes os homes de Nós, aceptou a encomenda de Ramón Piñeiro e Paco del Riego (p. 111) para facer un dicionario, que saíu do prelo en 1968. Había converterse nun éxito de vendas sen precedentes ata ese momento no libro galego: oito edicións (a última en 1983) con arredor de 90.000 exemplares vendidos. A elas hai que engadirllas as cinco edicións do *Vocabulario galego-castelán*, unha versión reducida que estivo no mercado entre 1972 e 1984.

Disimulen que, a propósito disto, conte unha anécdota persoal. Cando a miña promoción comezou os estudos de filoloxía (1980) non existían practicamente máis manuais de aprendizaxe da lingua cós *Galego 1, 2 e 3* do Instituto da Lingua Galega. Por non existir, nin existía a norma. Naquel momento o ensino do galego non estaba regulado na educación obrigatoria, nin se creara a administración autonómica onde fose de uso habitual. Por tanto, o dicionario que usabamos acotío era o *Franco Grande*, como lle chamabamos. Era moito máis manexable có dicionario enciclopédico de don Eladio Rodríguez (1958-1961, publicado en tres tomos), tiña un número de voces equivalente (arredor de 45.000)⁴ e satisfacía moitas das dúbidas léxicas. Fora durante dúas décadas o texto de referencia dos lectores galegos.

Pero publicáronse as *Normas* (RAG 1982) e un ano despois aprobouse a Lei de normalización lingüística (1983). Os materiais que había ata o momento quedaron obsoletos, porque, aínda que partían da mesma tradición ortográfica, era necesario que libros de texto, dicionarios e gramáticas se axustasen á variedade estándar para o uso normalizado da lingua no ensino e na administración. Un día protestámoslle á profesora: “E logo cando ides facer un dicionario?”. E aquela profesora moza, Rosario Álvarez, sen inmutarse, retounos: “Facédeo vós”. Non foi unha mala resposta, estaba en realidade tirándonos a luva. Rimos, claro, para nós elaborar un dicionario era algo estratosférico. Pero, efectivamente, uns anos despois, varios dos alumnos que estabamos naquela ateigada aula de Mazarelos participamos na confección do dicionario que pretendía ser o herdeiro do Franco Grande, por encargo da mesma editorial, Galaxia: o *Diccionario Normativo* (Monteagudo / García Cancela 1988). Eran tempos novos, tamén para a lexicografía; a sociedade demandaba todo tipo de recursos, e por esa época chegaron por fin os dicionarios monolingües, entre os que

4 Confeccionado como unha especie de versión abreviada do de Eladio Rodríguez, eliminou voces ou acepcións coincidentes co español e engadiu miles de voces, sobre todo da súa zona, a comarca do Baixo Miño. Véxanse máis detalles en González Seoane (2003, pp. 167-168).

os de Xerais constituíron o seguinte boom editorial. Foi a continuación da empresa que retomara Franco Grande, e antes del, Leandro Carré Alvarellos (1928-1931), quen ocupou esta mesma cadeira da Academia, antes o de don Eladio (1958-1961), e antes o da Academia (1913-1928)⁵, por citar os máis importantes. E agora a Academia continúa co seu dicionario web, para a toda a sociedade. Formamos parte dunha cadea na que Xosé Luís Franco Grande constituíu un dos elos máis rexos.

Ser a raíz que a poucos zuga o chan
e a ponla tamén onde o vento zoa,
raíz na terra e tempo neste mundo

Así fala de si mesmo nun dos *Poemas do si e do non*: foi, efectivamente, testemuño e memoria, conciencia crítica e servizo ó país.

REFERENCIAS

DLG = Dolores Vilavedra (coord.) (1995). *Diccionario da literatura galega*. Vigo: Galaxia, vol. I.

Franco Grande, Xosé Luís (1985). *Os anos escuros, I. A resistencia cultural da xeración da noite (1954-60)*. Vigo: Edicións Xerais de Galicia.

Franco Grande, Xosé Luís (2004). *Os anos escuros: a resistencia cultural dunha xeración*. Vigo: Galaxia.

González Seoane, Ernesto Xosé (2003). A lexicografía galega moderna. En: Henrique Monteagudo e Xan M. Bouzada, coords. *O proceso de normalización do idioma galego (1980-2000.)* Volume III. *Elaboración e difusión da lingua*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega, 165-227.

Monteagudo Romero, Henrique e García Cancela, Xermán (coords.); Boullón Agrelo, Ana Isabel; Fernández Salgado, Benigno; González Seoane, Ernesto; Hermida Gulías, Carme; Lagarón Ron María Dores; Mariño Paz, Ramón; Pousa Ortega, Helena; Riveiro Costa, Xesús e Vázquez López, M.ª Xesús (1988). *Diccionario normativo galego-castelán*. Vigo: Galaxia.

5 Obra de gran alento e concepción lexicográfica moderna para a época, cuxo autor principal foi César Vaamonde Lores, quedou interrompida na voz *cativo*.

Todos os nomes: identidade, pobo, país

Tomo o nome deste parlamento emprestado do romance de José Saramago (1997) porque coido que en certa maneira reflicte a situación de ocultación de nomes que afectou ó noso país. Nesta novela, que ten como escenario principal a Conservatória Geral (o arquivo do Rexistro Civil), non se cita nome ningún, agás o do protagonista, o señor José, que, non creo que casualmente, é tamén o nome do autor. A despersonalización burocrática, a indefensión ante o poder e a identidade son asuntos que atinxen directamente á onomástica. A novela fala tamén de que por moito que a persoa estea asoballada sempre hai marxe para a liberdade, ou polo menos para un certo grao de liberdade. Dalgunha maneira contestaba a isto Uxío Novoneyra (pero 40 anos antes de ser escrito o romance): “Os que así nos tein só tein noso os nosos nomes no censo” (1956).

O tema escollido supón unha reflexión sobre os traballos realizados desde o principio da miña carreira académica, coa miña tese de doutoramento, *Antroponimia medieval galega* (1999), dirixida polo meu mestre, Ramón Lorenzo, e que despois diversifiquei desde diferentes perspectivas. Non son a primeira en traer este asunto a esta mesma palestra, pois xa Fernando Martínez Morás escolleu a toponimia galega para o seu discurso de entrada na Academia, ilustre precedente de hai case un século (1926). Obviamente, e retomando o título deste texto, o meu propósito aquí non é tratar *todos os nomes*, senón reflexionar sobre algúns aspectos dos nomes de persoa e dos nomes de lugar na nosa sociedade.

QUE HAI NUN NOME?

Entre os estudosos da onomástica repítese a miúdo a pregunta “que hai nun nome?”, formulada por primeira vez por William Shakespeare, cando Xulieta interroga a Romeo sobre a importancia do seu apelido:

Ti es ti, aínda que sexas un Montesco. ¿Que é un Montesco? Non é man, nin pé, nin brazo, nin cara, nin parte ningunha do corpo. ¡Cambia o nome! ¿*Que é un nome? O que chamamos rosa, con outro nome tería o mesmo recendo*. Se Romeo non se chamase Romeo, conservaríaa a súa mesma perfección sen ese título¹.

Avant la lettre, Shakespeare poñía de relevo a arbitrariedade do signo lingüístico, que moitos anos despois explicaría Ferdinand de Saussure, ó indicar que a unión entre significante e significado é inmotivada, convencional. No caso dos nomes propios tense dito que, desde o punto de vista sincrónico, carecen de significado, posto que son signos lingüísticos especiais que só constan de significante e de designación, (a realidade extralingüística: unha persoa determinada, un lugar concreto²). Dun xeito moi gráfico, Foucault (1997, p. 103) representa a primeira articulación da linguaxe segundo dous eixes ortogonais: un vai do individuo singular ó xeral e o outro da substancia á calidade; no seu cruzamento reside o nome común, nun extremo o nome propio (o singular) e no outro o adxectivo (o xeral). Con outra perspectiva, hai quen considera incluso que os nomes propios nin sequera deben considerarse formas lingüísticas. Outros académicos, en cambio, consideran que si e que, como palabras, teñen, dunha maneira ou doutra, un significado (Ainiala e Östman 2017, p. 4).

Desde o punto de vista da psicoloxía cognitiva e da neuropsicoloxía tense demostrado que é máis difícil recordar un nome ou un apelido que un substantivo da lingua común (o chamado fenómeno da punta da lingua) ou que calquera outra información sobre a persoa (o paradoxo *Baker-baker*: é máis difícil recordar que alguén se apelida *Ferreiro* ca saber que esa persoa é un *ferreiro*, Brédart 2016, p. 477). Así mesmo, tense comprobado que certos pacientes que sufriron danos cerebrais non recordan os nomes das persoas pero si outras características delas, mentres que non ocorre o contrario (por exemplo, “recordo que se chama María Castro pero non a que se dedica, onde a vin antes, non sei nada sobre esa muller”). Hai diversas hipóteses que intentan explicar estes fenómenos: unha aduce que os nomes propios son procesados por diferentes vías no cerebro (nunha etapa máis tardía do procesamento da información), e quizais nunha zona específica del. Outra apunta á singularidade dos nomes persoais, isto é: un nome persoal é único para cada individuo, mentres que as características como a ocupación ou a nacionalidade son

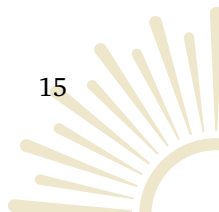
1 As cursivas son miñas. Correspóndese co inglés “What’s in a name? That which we call a rose / By any other name would smell as sweet”. A tradución galega é de Miguel Pérez Romero (2003).

2 Máis información en Hermo (2017).

compartidas por moitas persoas. Ademais, o nome ou o apelido son etiquetas que non comunican información sobre o portador.

Con todo, hai obxeccións a esta hipótese. Valentine, Brenen e Brédart (1996, p. 29) propoñen un exemplo que evidencia o contrario, e que aquí adapto á nosa realidade: se coñecemos alguén chamado *señor Antonio*, é probable que se trate dun home de idade avanzada, que fale galego, que lle guste o polbo e que oíra falar de Rosalía de Castro. Isto é, a partir dos nomes adoitamos deducir información sobre as características e a cultura de orixe desa persoa. Da mesma forma, podemos intuír a década de nacemento de persoas que levan un nome moi frecuente nesa época: *Mónica* (1970), *Vanesa* (ou *Vanessa*) e *Iván* (ambos nas décadas de 1970 e 1980), *Iria* (a partir de 1980 ata agora), *Brais* e *Uxía* (desde 1990), *Xiana*, *Hugo* e *Anxo* (desde 2000), *Daniela* (2010). Evidentemente, a información proporcionada é de precisión variable (depende de moitas circunstancias persoais e tamén da natureza do propio nome), pero en todo caso, pode afirmarse que un nome propio, como veremos máis adiante, é máis ca unha etiqueta, posto que sempre revela algo sobre a posición social, e pode reflectir as posturas ideolóxicas, sociais, estéticas dos pais, así como as súas experiencias persoais e as esperanzas depositadas na meniña (ou meniño): *nomen omen* (no nome está o destino).

Pensem agora nun lugar chamado *Outeiro*. Neste nome propio podemos distinguir o significante (a súa representación fonética, [ow'tejro]) e a designación (cada un dos 151 lugares que constan no Nomenclátor de Galicia). O que se pode deducir del é a motivación, isto é, a vinculación entre o nome e o lugar designado, que pode coincidir ou non co significado do lexema: hoxe pode haber ou non nesa localización un outeiro (igual que *Francisco Bispo* hoxe non é bispo). De feito, a razón que motivou un topónimo puido mudar co paso tempo (desaparecer as especies vexetais ou animais, desprazarse a localidade orixinaria...), pero, ademais, hai certo tipo de topónimos en que a motivación non ten que ver co que a palabra expresa. Por caso, os topónimos de posesores están motivados polo propietario da *villa* altomedieval orixinaria, e teñen orixe no seu nome persoal (*Sende* vén do xenitivo de *Sendus*, que pola súa parte ten orixe na raíz gótica *sinths ‘camiño’; HGN 241). Os topónimos eco ou transportados (Terrado 1999, p. 90) reproducen outros alleos (en Galicia, *Exipto*, *Guadalupe*, *Monserrat* ou *Baiona*). Os topónimos de repertorio foron escollidos polos reis medievais polo seu significado (*Bembrive/Bembibre* ‘ben vivir’, *Monforte*), aínda que tamén podían inspirarse en lendas carolinxias relacionadas co Camiño de Santiago (*A Coruña*, *Viana*, *Rozavales* –trasunto do

pirenaico *Roncesvalles*)³. E, finalmente, os topónimos replicantes formáronse usualmente a partir do diminutivo dun nome próximo (*Bendilló* de *Bendollo*, *Arenteiriño* de *Arenteiro*, *Asadelos* de *Asados* etc.).

Pero os nomes de lugar non só posúen unha dimensión lingüística: ademais, debemos ter en conta que un topónimo dun lugar habitado ten unha categoría legal e administrativa, e como tal, figura no Nomenclátor de Galicia (NG 2003). E cada unha desas porcións de espazo xeográfico están ateigadas de significados connotativos: son realidades sociais, inmersas en intrincadas relacións culturais e concepcións do espazo en tensión permanente (Berg e Vuolteenaho 2009, pp. 8-9). Os galegos ben coñecemos isto: vémolos acotío nas denominacións das rúas e as súas mudanzas históricas, seguimos sendo testemuñas e denunciante da deturpación dos nosos topónimos (aínda que protexidos pola lexislación, non están exentos de ataques, agora tamén na cartografía en Internet) e experimentamos historicamente a tradución e hibridación de parte dos nosos nomes e apelidos.

A onomástica, en fin, é parte do noso patrimonio inmaterial. Os topónimos, vinculados coa terra, e os nomes e apelidos, coas persoas, serán o foco nos seguintes capítulos, atendendo non só á súa vertente lingüística, senón tamén ás súas dimensións sociais, pragmáticas e simbólicas.

O QUE NOS CONTAN OS NOMES DE PERSOA

Todos somos conscientes da vixencia ou da decadencia de determinados nomes de persoa, ou do auxe e caída dalgúns con vida efémera. Adoitan atribuírse estes movementos á influencia dos medios de comunicación. Pero, en realidade, constatamos os mesmos movementos desde que se conserva documentación escrita, cando non existían os medios de comunicación de masas⁴, ou, polo menos, os actuais. Porque é evidente que debía haber formas de difusión cultural que espallasen uns determinados nomes, pois se non sería inexplicable, por exemplo, que entre os séculos VIII e X a gran maioría de nomes sexan en toda Galicia de orixe xermánica (*Adosinda*, *Goldregoto*, *Ailo*, *Froila*, *Adefonsus*, *Sisenandus*...). Os nomes de orixe latina ou

3 Para as retoponimizacións medievais de Afonso VIII, dito IX, rei de Galicia e León (1188-1230), véxase o traballo de Navaza (2017).

4 En Europa adoita situarse a aparición dos medios de comunicación a finais da Idade Media, coa difusión da imprenta. A expresión *mass media* comezou a usarse trala segunda guerra mundial, ó popularizárense os medios audiovisuais (radio e televisión, sobre todo).

transmitidos polo latín (hebreos e gregos) aparecen na mesma época, van aumentando gradualmente co paso dos séculos e concéntranse en determinadas formas: na lista do séc. XIII e, sobre todo na do XIV-XV, recoñecemos a maioría dos nomes⁵, como vemos na seguinte táboa.

Táboa I. Os 15 nomes masculinos máis frecuentes (sécs. VIII-XV)⁶

	sécs. VIII-IX	séc. X	séc. XI	séc. XII	séc. XIII	sécs. XIV-XV
1	Adefonsus	Menendus	Pelagius	Petrus	Petrus	Johán
2	Sisenandus	Veremudus	Rudericus	Pelagius	Iohannes	Afonso
3	Froila	Didacus	Munnius/-o	Rudericus	Pelagius	Pedro
4	Godesteus	Froila	Petrus	Froila	Martinus	Fernando
5	Ermegildus	Rudericus	Veremudus	Munnius/-o	Munnius/-o	Gonzalo
6	Ordonius	Gutterre	Didacus	Martinus	Rudericus	Rodrigo
7	Alvitus	Alvitus	Froila	Iohannes	Fredenandus	Martiño
8	Fafila	Vimara	Menendus	Suarius	Froila	Álvaro
9	Erus/o	Erus/-o	Cide	Gundisalvus	Adefonsus	Gómez
10	Justus	Gundisalvus	Gundisalvus	Veremudus	Veremundus	Domingo
11	Ranimirus	Gundesindus	Suarius	Fredenandus	Godesteus	Diego
12	Rudericus	Suarius	Erus/-o	Didacus	Nunnus	Vasco
13	Teudemirus	Petrus	Iohannes	Menendus	Gundisalvus	Arias
14	Avolinus	Pelagius	Fredenandus	Ovecus	Dominicus	Lopo
15	Petrus	Ordonius	Gutterre	Adefonsus	Erus/-o	García

- 5 Algúns séguense a usar, e os masculinos son case todos antecedente dos apelidos máis frecuentes (vid. infra, táboa 4).
- 6 Nas táboas 1 e 2 móstranse sombreados os nomes de orixe xermánica. Como se ve, van diminuíndo co paso dos séculos. Están tiradas de Boullón (1999, pp. 83-84), con modificacións nos sécs. VIII e IX, pois aumentou a base de datos antroponímica. Incluíu a maiores unha columna cos nomes máis frecuentes a finais da Idade Media, tirados da base de datos antroponímica da Sección de Onomástica do Instituto da Lingua Galega.

Táboa 2. Os 15 nomes femininos máis frecuentes (sécs. VIII-XV)

	sécs. VIII-IX	séc. X	séc. XI	séc. XII	séc. XIII	sécs. XIV-XV
1	Adosinda	Giluirea	Xemena	María	María	María
2	Ailo	Godvegia	Giluirea	Marina	Marina	Tareixa
3	Agileova	Argilo	María	Gontrode	Urraca	Mayor
4	Godegia	Egilo	Gontrode	Urraca	Maio	Costança
5	Goisinda	Froilo	Godina	Giluirea	Adosinda	Einés
6	Nunnilo	Vedrildi	Adosinda	Adosinda	Sanctia	María
7	Flammula	Gontina	Eldoncia	Xemena	Giluirea	Elvira
8	Astorica	Odrozia	Gontina	Sanctia	Eldoncia	Dominga
9	Astocia	Adosinda	Ermesinda	Eldoncia	Gontrode	Sancha
10	Godegeva	Gontrode	Marina	Maio	Tarasia	Eldonça
11	Goldregoto	Trudildi	Urraca	Onega	Gogina	Lionor
12	Visclavara	Sparoildi	Goda	Godina	Xemena	Catalina
13	Leovegodo	Teodildi	Flammula	Egilo	Godina	Orraca
14	Ranilo	Leodegundia	Egilo	Gogina	Dominica	Aldara
15	Penetrudía	Visclavara	Aragunti	Toda	Aragunti	Beatriz

A liberdade de nomear foi restrinxida a partir do séc. XVI, tralo Concilio de Trento, cando a Igrexa Católica dispuxo que os nenos levasen nomes tirados da relixión, ben do Antigo Testamento (os anxos custodios, os arcanxos), do Novo Testamento (a familia de Xesús: *Xosé, Xoaquín e Ana; Manuel, Madalena*; advocacións marianas) ou dos santos que querían pór como exemplo, usualmente a partir de ordes relixiosas (*Francisco e Clara* os franciscanos; *Catalina e Vicente* os dominicos, *Ignacio, Francisco e Xabier* os xesuítas). Simultaneamente, a desaparición da lingua galega na documentación escrita supuxo para os nomes persoais o esvaecemento das formas galegas: as novas devocións escribíanse directamente en castelán e os antigos nomes medievais foron traducidos.

Estas disposicións eclesiásticas determinaron a nominación practicamente ata finais do século XX. O lapso máis significativo ocorreu durante a Segunda República

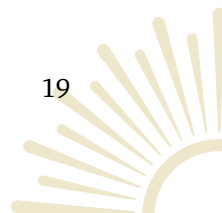
española, ó apareceren nomes léxicos que indican conceptos alusivos á nova realidade política (*Liberto, Libertad*) e nomes de linguas distintas do español. Pero isto durou pouco: unha das primeiras disposicións lexislativas do réxime de Franco (orde do 9 de febreiro de 1939) foi derrogar a lexislación republicana do rexistro civil, “con efectos retroactivos verdaderamente inusitados” na lexislación (Lucas 1978, p. 127) e cancelar nos propios Rexistros os nomes que non se axustaran á obriga de impoñer só nomes en lingua española e contidos no santoral romano⁷. Se os pais ou representantes legais non substituían o nome, transcorridos 60 días os encargados do rexistro debían proceder de oficio e impor ós inscritos o nome do santo do día en que naceron.

Así, é no último terzo do século XX cando comeza a haber unha renovación antroponímica de maior alcance, non só polas innovacións lexislativas derivadas da chegada da democracia (pois desaparece a prohibición de usar nomes distintos do español, o que permite a inscrición de nomes galegos, vascos e cataláns primeiro e de calquera outra procedencia lingüística despois), senón polas mudanzas que se deron na sociedade; mudanzas que, con distintas velocidades, se produciron en toda a Europa occidental: movementos de poboación das áreas rurais ás cidades, perda de influencia da igrexa católica, cambio nos modelos de familia e impacto dos mass media, sobre todo da cultura estadounidense. Por todas estas causas, a xente foi obviando as restricións e, asemade, descubrindo moitas novas posibilidades de nomear os fillos, máis alá dos santos principais ou das obrigas familiares. E esas escollas, marcadas pola estratificación social e a moda, están estreitamente relacionadas coa identidade: a identidade mostrada, a identidade desexada.

A onomástica e a identidade

Cada persoa está intimamente vinculada co seu nome desde a infancia. En diversos experimentos demóstrase a existencia de conexións psicolóxicas entre os nomes, a identidade e un mesmo: hai quen calcula a capacidade de o nome propio atraer a atención dos meniños á idade dos seis meses, e a identificación co seu nome desde os 15 meses; na idade adulta, a secuencia fónica do noso nome ten unha especial significación emocional para cada un (Dion 1983). Desde a psicoloxía cognitiva fálase do efecto letra do nome (*name letter effect*), segundo o cal as letras do nome propio son máis atractivas cás outras letras do alfabeto; explícase porque a mera propiedade dun

7 Véxanse exemplos desta práctica no País Vasco en Gorrotxategi (2020).

obxecto é condición abonda para a mellora do atractivo do obxecto posuído (Valentine, Brennen e Bredart 1996, p. 8). Os nomes amosan tamén a identidade cambiante ó longo da vida: somos chamados por un hipocorístico infantil (usado pola familia ou achegados), polo nome oficial ou nalgúns casos polo apelido (os compañeiros de colexio), polo alcume familiar e/ou nome da casa (na aldea ou na vila), polo nome completo (en instancias oficiais) e sendo adultos escollemos a forma que preferimos, coa que nos sentimos máis identificados. *Moncho, Ramón, Don Ramón*, son denominacións distintas nun momento preciso da vida, que revelan relacións específicas na constelación social de cada persoa. En fin, a identidade está formada pola suma de tódolos seus nomes (Zonabend 1984, p. 17).

Pero, a que chamamos identidade?⁸ A identidade é “quen somos de verdade”, como os outros nos ven e como nos vemos nós mesmos, o conxunto daquilo que compartimos cun grupo e do que nos individualiza, aqueles aspectos que nos fan únicos e distinguibles dos outros (datos biolóxicos, roles sociais...). Elabórase desde o nacemento a partir de múltiples factores, maioritariamente de índole socioeconómica e cultural (lugar de residencia, condicións económicas, formación cultural etc.) e exprésase de moitas formas: a maneira de vestir, de falar, de lecer... Non é algo fixado e estable, senón un proceso flexible, e cambia constantemente ó longo da vida da persoa. Como acabamos de exemplificar cos nomes que nos dan e que ás veces escollemos, as nosas identidades tenden a cambiar e a diferenciarse ó interactuar en diferentes contextos e con xente diferente. E non se forxa de xeito totalmente libre ou persoal, posto que está máis ou menos mediatizada por factores contextuais e sociais.

Ademais, forman parte das características da identidade a continuidade a través do tempo e maila coherencia interior, mais no contexto cultural postmoderno faise imposible unha identidade básica esencial, que se ve como un proxecto continuamente reconstruído e relatado. Tense falado de identidade nómade, camaleónica, de identidade palimpsesto (Krogseth 2012). Vivimos, segundo a descrición de Zygmunt Bauman, nunha sociedade líquida: as relacións sociais, afectivas, económicas e produtivas son fráxiles, fugaces e maleables. A identidade moderna necesita reconstruírse como resultado da ausencia de certezas, da falta de significado carretada polo consumismo, a influencia dos mass media, a volatilidade das redes sociais e a globalización. Non é exclusivamente individual, nin sequera vivindo nunha ermida ou como Robinson Crusoe, e desde o punto de vista colectivo vai en círculos concéntricos: familia

8 Agás que se indique explicitamente, para esta sección sigo fundamentalmente a Aldrin (2016).

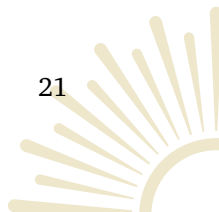
próxima, familia extensa, comunidade local, vila, rexión, nación etc. Outros modelos poden basearse na identidade sexual ou de xénero, profesional ou de clase, étnica ou relixiosa, réxime alimenticio (veganos, vexetarianos...), estilo de vida ou lecer...

No que respecta á relación entre nomes e identidade persoal, non está claro se os nomes finalmente influencian ou simplemente reflicten a identidade. Está por demostrar se diferentes clases de nomes (común/inusual, marcado culturalmente/non marcado etc.) se relacionan con diferentes graos de autoestima e identificación, dependendo de se gustan ou non a quen os leva.

O nome propio, en todo caso, é un dos aspectos que contribúe á visualización da identidade; constitúe desde sempre unha especie de carta de presentación da persoa perante o mundo social: *novi te ex nomine* “coñézote polo nome”, dille Deus a Moisés (Éxodo 33.12, 17). Emporiso, a información que transmite é relativa ós pais. Porque hai ata tres posicións: quen dá o nome (*name-giver*), quen o leva (*name-carrier*) e quen o usa (*name-user*), e todas elas poden manter diferentes perspectivas de identidade conectadas a un nome determinado. Lévi-Strauss (1964, p. 264), baseándose na observación dos sistemas de nomear de varias tribos africanas, cre que en realidade non se nomea, senón que se clasifica a persoa nomeada, se clasifica un mesmo ou, máis frecuentemente, fanse as dúas cousas a un tempo.

Que guía a elección dun nome?

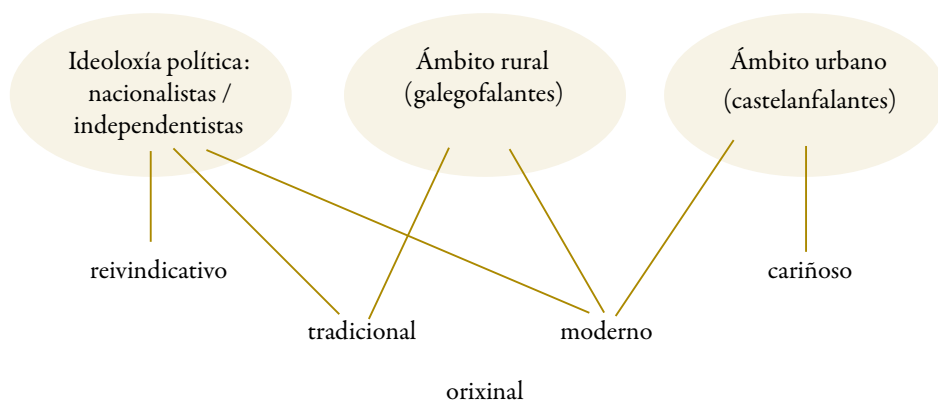
Para Emilia Aldrin, cando as nais e os pais escollen un nome non só reproducen certas estruturas e significados sociais, senón que se comprometen activamente na creación delas e recoñécense a si mesmos e ós seus fillos como certas clases de seres sociais dentro desas estruturas (2017, p. 46). Esta actitude activa ponse claramente de manifesto cando se usan nomes persoais por primeira vez, e é perfectamente visible no corpus dos nomes galegos, onde desde finais dos século pasado non paran de crecer as novidades onomásticas: nomes persoais tirados da toponimia (*Avia, Antela, Irimia, Sarela, Navia, Aloia, Deva, Aldán, Xalo, Xende, Ézaro, Adai*), da haxiotoponimia (*Comba, Cidre, Baia, Icia/Sía, Xes/Xenxo*), literarios (*Loaira, Leilía*), medievais (*Aldara, Aragonta, Airas, Roi*), do léxico común (*Lúa, Leticia, Arume, Alborada, Arela*), inspirados na historia de Galicia (*Suevia, Celtia*), hipocorísticos (*Fuco, Nela, Xonxa, Catuxa, Xela, Xandre*), e mesmo hipocorísticos de nomes recentes, como *Breo* (de *Breogán*). Esta excepcional creatividade dáse en Galicia só cos nomes especificamente galegos, non cos doutras afiliacións lingüísticas.

Durante o proceso de escolla, cada un dos nomes é asociado, máis ou menos conscientemente, con certos atributos, valores, grupos e posicións sociais. Así, unha escolla implica asumir unha posición con respecto a eses atributos, valores e posicións. Ó seleccionaren un nome na multiplicidade de nomes posibles, os pais oriéntanse en relación a tódolos nomes e significados sociais diferentes ós que están vinculados indexicalmente e, daquela, a maior parte das veces de forma inconsciente, efectúan un rango de decisións sobre que tipo de significados, valores e tradicións eles perciben como desexables e aqueles dos que se queren disociar.

En Galicia non hai estudos que indiquen os aspectos que os pais teñen en conta, pero paréceme que os que Emilia Aldrin (2014, p. 397) atopou nas enquisas realizadas ós pais suecos poden adaptarse á nosa realidade: a frecuencia (común vs. único, conformista vs. creativo), a ortografía (máis ou menos galego, español ou internacional, máis ou menos práctico vs. estético), o son e a sonoridade (duro ou doce), a etimoloxía (raramente, só en certas posicións relixiosas ou en determinados estilos de vida), asociacións (a certos individuos ou grupos sociais, como parentes ou celebridades), períodos de tempo (pasado de moda ou moderno) e esferas culturais (galega, celta, cultura norteamericana). Combinando varios destes aspectos nun nome, os pais crean posicionamentos sociais moi sutís e complexos a través da súa escolla. Aínda máis, nalgúns casos o mesmo nome, coa mesma ortografía, pode indicar valores sociais diferentes para diferentes pais. E podemos achegarnos á súa visualización mediante o concepto de indexicalidade creado por Michael Silverstein (2003). A indexicalidade é o mecanismo a través do cal se producen identidades e implica a creación de vínculos semióticos entre as formas lingüísticas e os seus significados sociais a través do uso de normas e convencións (Eckert 2008)⁹. Representa unha constelación de significados relacionados ideoloxicamente, é a encarnación da ideoloxía en formas lingüísticas. No caso dos nomes persoais, está conformada polos distintos grupos sociais que os escollen e as actitudes asociadas a eses nomes.

9 Normalmente pónense como exemplo os trazos fonéticos dialectais para dar conta das súas implicacións sociolingüísticas (como a pronuncia da nasal da terminación *-ing* como apical ou velar en certas zonas dos EEUU), pero poden aplicarse tamén nos nomes propios.

Figura 1. Campo indexical dos nomes distintivamente galegos¹⁰

A falta dun traballo sistemático de entrevistas a un número significativo de nais e pais, podemos aproximar algúns datos recadados ata o momento. As connotacións asociadas a este tipo de nomes poden ser diversas. Todos aprecian a faceta “orixinal”. Unha nai galegofalante dixo que o nome escollido era “tradicional e á vez moderno”, aínda que tal binomio poida parecer contraditorio. O aspecto tradicional (que implica a vontade de manter a continuidade, as raíces históricas, a identidade social) ten menos peso para os pais castelanfalantes de ámbitos urbanos, que priman o que implica de moderno, no sentido de ‘orixinal’. Para estes últimos ten connotacións de ‘cariñoso’ ou ‘afectuoso’, como se o uso da lingua galega en certa maneira engadira ese aspecto. Os pais cunha ideoloxía política nacionalista ou independentista teñen en conta ademais o carácter reivindicativo da cultura nacional, como unha maneira de contestar á imposición lingüística do castelán nos nomes propios durante tantos séculos. Como a identidade se crea en relación cos outros, a percepción dos nomes tamén pode ter importancia para a formación da identidade. O uso de nomes específicos dentro dun grupo pode axudar a proporcionar cohesión e reforzar o sentido dunha identidade compartida (Aldrin 2016, p. 388).

Os significados sociais están constantemente sendo transformados e reinterpretados de xeitos diferentes pola xente, de modo que un nome propio, igual ca outros trazos lingüísticos, pode indicar cousas dispares por varios falantes en diferentes contextos. Así, o mesmo nome pode parecerlles a uns pais gracioso e orixinal, e

10 As frechas representan as actitudes cando están ligadas a un grupo específico. As que non teñen frechas considéranse compartidas en medida semellante por tódolos grupos.

a outros extravagante e ridículo; a uns clásico e a outros reseso. Da mesma forma, como acabamos de ver, os mesmos nomes poden ser escollidos por distintos grupos sociais por razóns diversas.

Ademais, deben combinarse tamén as clásicas variables sociais, como a idade dos pais, a educación, o tipo de vivenda, o contexto lingüístico e o sexo de quen vai nacer. Os factores que Emilia Aldrin (2014, p. 397-399) achou como máis relevantes foron a idade dos pais e a educación: os pais de maior idade adoitaban escoller opcións máis tradicionais, e os máis novos estaban máis preocupados polo criterio estético (que soase ben). Os pais con maior nivel de educación inclinábanse por nomes máis comúns, mentres que os outros os desbotaban por ‘aburridos’ ou ‘mediocres’ e preferían nomes angloamericanos.

Noutras enquisas feitas en Europa atopouse que non é que exista unha estrita segregación nos nomes escollidos polas distintas clases sociais, senón máis ben unha distribución diferente na súa popularidade (Bloothoof e Onland 2011, p. 25). En Holanda (1982-2005), os pais con menos ingresos e menor nivel de educación preferían nomes ingleses, italianos, españois e internacionais (comúns a varias linguas), mentres que os de maiores ingresos e nivel de educación escollían predominantemente nomes holandeses, frisios, nórdicos, hebreos e franceses. As clases medias e baixas tenden máis a adoptar nomes novos a partir dos media (en Bélxica e Dinamarca, na década de 1970), ou a diminuír a repetición de nomes dos familiares (Alemaña, entre 1958 e 1966). Os pais que comparten preferencia por certos nomes tamén comparten un estrato socioeconómico, cultural, étnico ou lingüístico.

Non hai estudos en Galicia que relacionen a escolla dos nomes e a clase social, pero podemos supor, a este respecto, que a situación sería semellante en certos aspectos (por exemplo, as clases sociais que prefiren nomes angloamericanos). O que queda por determinar é a que clase social pertencen os pais que escollen nomes galegos, posto que a situación sociolingüística é totalmente diferente á dos pais que escollen nomes da tradición xermánica en Alemaña ou frisios en Holanda e, ademais, nos países europeos hai unha porcentaxe alta de poboación inmigrada, estranxeira (xeralmente cun nivel socioeconómico inferior), mentres que en Galicia a porcentaxe de inmigración é ata o de agora baixa.

En definitiva, os nomes persoais poden ser interpretados como unha expresión do gusto parental, o que sempre comporta unha clasificación social. Cando lle poñen a unha meniña un nome particular, os pais dinlle ó mundo (e a eles mesmos)

a que estrato se senten máis vinculados. Así, os nomes serven, consciente ou inconscientemente, como marcadores de estatus (Gerhards 2005, p. 121).

Os nomes en Galicia, hoxe

Chegados á segunda década do século XX observamos as enormes mudanzas que experimentaron os nomes en Galicia.

Gráfico I. Evolución dos grupos de nomes propios en Galicia¹¹

Fonte: INE, IGE. Elaboración e clasificación propia

O contraste co conxunto do século XX é evidente: a gran maioría dos nomes eran distintivamente españois (*José, Carmen, Jesús, Josefa, Pablo...*) ou comúns (*Manuel, María, Antonio, Francisco, Ramón...*). Os poucos nomes doutras orixes (*grosso modo*, un 5%) só poden datarse nas últimas décadas, pois legalmente estaban prohibidos antes de 1978. A partir de aí vemos un descenso espectacular dos nomes españois (do 40% ó 13%), paralelo a unha progresión continua doutros grupos. Deles, o máis numeroso é o dos nomes galegos (os últimos datos mostran un 15%), que supera ó

11 Os datos foron proporcionados á RAG polo INE (séc. XX, década 2000-2010) e polo IGE (2010-2019). Clasifícanse os nomes con máis de 30 ocorrencias no séc. XX, e con máis de cinco nas primeiras décadas do XXI. Chamo nomes *comúns* ós que non presentan diferenza gráfica entre o galego e o español.

dos españois. Os maioritarios seguen a ser os comúns (aínda que en lixeiro descenso), o que tamén é significativo en canto á identidade, pois son eleccións que buscan, consciente ou inconscientemente, non decantarse por un ou por outro idioma.

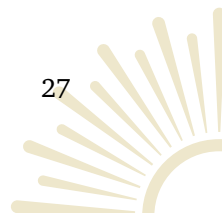
As últimas tendencias onomásticas mostradas no gráfico 1 reflíctense na relación dos nomes preferidos no ano máis recente que publica o IGE¹².

Táboa 3. Os 50 nomes máis frecuentes en Galicia en 2019 (IGE)

Orde	Nomes femininos	Nomes masculinos
1	SOFIA	MATEO
2	NOA	LUCAS
3	MARTINA	MARTIN
4	LARA	HUGO
5	LUCIA	LEO
6	SARA	GAEL
7	VALERIA	ENZO
8	ALBA	MANUEL
9	DANIELA	DANIEL
10	VALENTINA	PABLO
11	LIA	MARCO
12	VERA	IZAN
13	CARLA	BRAIS
14	OLIVIA	ADRIAN
15	VEGA	ROI
16	CARMEN	ANTON
17	EMMA	ALEJANDRO
18	JULIA	IAGO
19	UXIA	ALEX
20	SABELA	ANXO
21	CHLOE	LUCA

12 Tal e como se mostran na fonte, os nomes non portan acentos, o que nos priva dunha información relevante en certos casos.

Orde	Nomes femininos	Nomes masculinos
22	MARIA	THIAGO
23	MIA	XOEL
24	PAULA	TEO
25	ANTIA	DIEGO
26	LAURA	GABRIEL
27	LOLA	NICOLAS
28	CANDELA	MARIO
29	CARLOTA	MAURO
30	IRIA	ANDRE
31	MARA	OLIVER
32	ZOE	BRUNO
33	ALMA	ALVARO
34	XIANA	LOIS
35	ALICIA	DAVID
36	LEIRE	IKER
37	AITANA	LIAM
38	ADRIANA	XIAN
39	ANA	DYLAN
40	CLAUDIA	MARCOS
41	IRENE	ROQUE
42	GALA	MIGUEL
43	MARTA	ERIK
44	ARIADNA	IAN
45	AROA	MARTIÑO
46	CLARA	PEDRO
47	INES	CARLOS
48	EREA	ERIC
49	ANDREA	SAUL
50	NORA	ANGEL

O primeiro que salta á vista é a multiplicidade lingüística, pois hai nomes de procedencias moi diversas. Dentro do grupo máis numeroso (nomes comúns ó galego e ó castelán), bastantes non pertencen ó acervo clásico do século XX, senón que son novas incorporacións, con diversas procedencias: personaxes bíblicos (*Lía, Mara, Saúl, Lucas, Mateo*), feminizacións non frecuentes ata agora (*Martina, Daniela, Adriana*) e outros máis dificilmente sistematizables (*Valeria, Valentina, Olivia, Gala, Hugo, Teo, Bruno*). Despois deste, o grupo con máis presenza é o dos nomes exclusivamente galegos: *Uxía, Sabela, Iria, Xiana, Erea*¹³, *Brais, Roi, Antón, Iago, Anxo, Xoel, André, Lois, Xián e Martiño*; 17 en total, fronte ós nove españois: *Vega, Julia, Lola, Candela, Martín/Martina, Pablo, Alejandro e Ángel*.

Factores influentes na difusión dos nomes

As modas son o produto conxunto de condicións externas e de mecanismos internos¹⁴. Aquí referireime a algúns dos que afectan ós nomes propios: o patrón fonético, o sexo e a influencia dos mass media.

Independentemente do seu significado, etimoloxía ou historia, a secuencia de sons, o número de sílabas ou a acentuación téñense presentes na escolla de maneira máis ou menos inconsciente (Lieberson 2000, pp. 112-126). Xosé Luís Regueira (2007) estudou os patróns fónicos dos nomes en Galicia na década de 1990 e contrastounos cos dos nomes comúns máis frecuentes. Nestes momentos, a relación dos substantivos comúns é de supor que non variou (aínda que si o fixo a dos nomes propios), de xeito que a súa análise pode servirnos como punto de partida¹⁵. O académico atopou que, en canto ó número de sílabas, as máis frecuente son as formas bisílabas nos nomes masculinos e no léxico común; neste aspecto, malia cambiaren os nomes, segue a haber máis proporción de nomes longos (tres ou máis sílabas) nos femininos (20 fronte a 7 nos masculinos). A tendencia nos últimos decenios indica unha redución continua na lonxitude dos nomes, sobre todo a partir da década de 1970, en parte pola decadencia dos nomes compostos (nos femininos, pola desaparición do case obrigado *María* en primeira ou segunda posición), e polo declive das advocacións marianas, derivadas usualmente de topónimos (*Montserrat, Aránzazu,*

13 E nos femininos poderíanse engadir *Noa* e *Antía*, pois, malia non seren especificamente galegos, séntense como tales.

14 Véxanse os modelos do proceso do cambio nos nomes en Lieberson (2000, pp. 143-171).

15 A partir de aquí, a información que proporciono é meramente indicativa de tendencias, baseada na relación da táboa 3.

Rocío, Guadalupe, Covadonga) ou de circunstancias da vida da Virxe (*Dolores, Angustias, Concepción, Purificación, Encarnación, Asunción*).

No modelo acentual máis frecuente, as palabras comúns son graves se rematan en vogal e agudas se rematan en semivogal ou consoante (sen ter en conta plurais). Regueira (2007, p. 243) atopou que esta tendencia era máis acentuada nos nomes propios. Na relación que agora examinamos, hai 17 nomes masculinos agudos (34%) fronte a un só feminino (*Inés*).

A vogal tónica máis frecuente na lingua común é o *a*, igual ca nos antropónimos. Un patrón moi abundante nos nomes femininos é o dos bisílabos con *a* nas dúas sílabas (*Lara, Sara, Alba, Carla, Mara, Alma, Ana, Gala, Marta, Clara*). Son estruturas que parecen indicar unha hiperfeminización, dentro da tendencia de diferenciar os nomes femininos dos masculinos tamén foneticamente¹⁶.

Abundan máis ca no léxico as vogais anteriores (sobre todo a aberta, [ɛ]) tanto nos femininos (*Sabela, Valeria...*) coma nos masculinos (*Manuel, Miguel, Daniel...*). É de salientar a alta proporción da tónica *i*, con baixa frecuencia na lingua común (*Sofía, Lucía, Lía, Uxía, María, Mía, Antía* / *Martiño, Martín, David...*). Xosé Luís Regueira constataba os moitos nomes femininos rematados en *-ón*, case sempre en advocacións marianas (*Concepción, Purificación, Encarnación, Asunción...*), que desapareceron hoxe totalmente na lista dos máis frecuentes.

A vogal xenérica móstrase de forma consistente nos nomes femininos, sempre *a* final, excepto en *Carmen, Chloe* e *Zoe*. Nos masculinos, en cambio, hai moita máis variedade: só 18 nomes rematan en *o*, sete en *el* (*Gabriel, Gael...*), seis en *s* (*Marcos, Carlos, Brais, Lois, Alex, Nicolás*), un en *a* (*Luca*), en consoantes insólitas para a estrutura fonética galega das palabras graves, sempre en nomes non galegos (*Erik, Oliver, Izan, Liam, Dylan, Ian*) e en sílaba tónica con distintas terminacións (*André,*

16 Véxase a progresión desta tendencia desde a década de 1930 nos nomes do conxunto do estado español en Fernández Juncal (2021, p. 141). Para os nomes do conxunto de España, esta autora fala da “práctica desaparición de antropónimos de alternancia flexiva” (p. 145). A lista de nomes máis frecuentes en Galicia non é tan contundente: hai sete nomes de muller correspondentes ós masculinos: *Adrián/Adriana, Daniel/Daniela, Carlos/Carla~Carlota, Martín/Martina, Pablo/Paula, Xián/Xiana*. Se os comparamos cos 50 máis frecuentes en España na década de 1960 (INE), non hai tanta diferenza, pois daquela había nove: *José/María José~Josefa~María Josefa, Francisco/Francisca, Antonio/Antonia~María Antonia, Jesús/María Jesús, Luis/María Luisa, Manuel/Manuela*. Tamén apunta á práctica desaparición dos nomes epicenos (*nomina communia*), pero en Galicia o seu peso foi (e é) reducido: *Rosario* 2.576 mulleres/11 homes, *Trinidad* 688 mulleres/0 homes, *Pilar* 8.380/10; o nome actual que segue a selo, pero con gran desproporción, é *Yeray* 577 homes + *Yerai* 211 / *Yeray* 17 mulleres.

Xián, Adrián, Martín, David, Antón, Saúl). Carmen Fernández Juncal (2021, p. 145), referíndose ó conxunto dos nomes españois (INE), chega a falar dunha adquisición de valor masculino para os finais en consoante. Tal distribución (nomes femininos rematados en *a* e masculinos en consoante) dáse noutras linguas, mesmo en inglés, onde non hai distinción morfolóxica xenérica na lingua común entre *-a* e *-o*. Para o inglés, isto tense relacionado coa orixe etimolóxica dos nomes: os femininos contiñan a tradición latina e francesa (con *-a*), mentres que os nomes de home proceden probablemente do grego, hebreo ou inglés, que terminan máis en consoante, así coma os nomes xermánicos, cuxa composición coincide coa estrutura das palabras inglesas (Hough 2000, p. 7). En galego a apreciación é válida para moitos dos de orixe hebrea (*Manuel, Abrahán, David, Miguel, Xesús, Xoán, Rafael...*), pero non para a maioría dos de orixe xermánica, que foron mormente asimilados á segunda declinación latina (*Fernando, Gonzalo, Álvaro, Afonso...*) e, por tanto, rematan en *o*.

Como se ve, os nomes masculinos son máis dificilmente sistematizables, pero hai un certo predominio polos bisílabos con vogal tónica *a* e *o* na última sílaba: *Pablo, Marco, Iago, Anxo, Mario, Mauro, Álvaro, Marcos, Carlos*. Nos últimos tempos emerxe un grupo con *u* como vogal tónica: *Hugo, Luca, Lucas, Bruno*, vogal que é a menos frecuente na lingua común. Abundan os bisílabos agudos, en contraste cos femininos e co léxico común (Regueira 2007, p. 244): *Xián, Martín, Gael, Manuel, Daniel, Adrián, Antón, Gabriel, David, Miguel*, e tamén hai monosílabos (*Brais, Roi*), moi raros no vocabulario.

En canto á estrutura da sílaba, hai bastante coincidencia entre os antropónimos e a lingua común: CV, V, CVC, VC¹⁷, estas dúas últimas só en sílaba tónica ou pretónica, nunca nas postónicas. As excepcións son precisamente CVC en posición postónica, que atopamos só en nomes non galegos, case sempre masculinos: ingleses ou transmitidos polo inglés (*Óliver, Izan, Liam, Dylan, Ian*), españois (*Ángel, Álex, Carmen*), un vasco (*Iker*) e un escandinavo (*Eric/Erik*). Tampouco se axeita á estrutura silábica común *Iago*, que procede modernamente da segmentación de *Sant-iago* (*Santiago* é a forma tradicional desde a Idade Media). Nos nomes masculinos obsérvase, pois, maior preferencia por sílaba tónica trabada (Regueira 2007, p. 254).

En definitiva, os patróns fonéticos dos nomes persoais afástanse en certa medida dos do léxico común, e ese afastamento é máis acusado nos nomes masculinos (acento agudo, remate en consoante) e, naturalmente, nos de orixe estranxeira. As

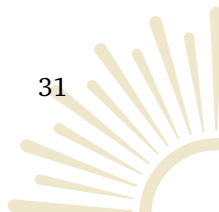
17 C = consoante, V = vogal.

estruturas máis frecuentes entre os antropónimos serán as que servirán de modelo para os nomes novos que vaian entrando: así, os novos *Gala* e *Mara* replican os anteriores *Sara* ou *Ana*; *Gael* e *Xoel* son atraídos por *Manuel* e os restantes nomes hebreos con esta terminación; *María* e *Lucía* tiran por *Uxía* e *Antía*, e estes por *Sofía*, *Lía* e *Mía* etc.

Evidentemente, existen tamén motivacións extralingüísticas que inflúen na expansión ou no declive de certos nomes. Di Stanley Lieberon (2000, p. 130) que ata na máis estable das sociedades hai un constante fluxo de sucesos que altera en cada período os símbolos asociados con algúns nomes: a popularidade dalgúns persoas proporciona cambios aleatorios nas asociacións simbólicas. Son coñecidos os declives de *Oscar* en Inglaterra tralo xuízo e condena de Oscar Wilde a principios do século XX, de *Adolf* en Alemaña e nos EEUU trala segunda guerra mundial, ou de *Donald* trala aparición do pato Donald en 1936. Moitos dos nomes máis populares son impulsados pola súa aparición recorrente nos mass media. Por caso, *Aitana*, habilitado como nome persoal por Rafael Alberti¹⁸, popularizouno unha actriz española e ultimamente unha cantante do programa televisivo *Operación Triunfo*; *Sofía* é nome de dúas integrantes da monarquía española; *Alicia*, o personaxe de Lewis Carroll, lévao unha cantante estadounidense (A. Keys); *Lara*, o personaxe da película *Doctor Zhivago* (1965), difundíuse a partir do principio do século XXI por *Lara Croft*, protagonista dun videoxogo moi popular e dunha franquía cinematográfica que comezou en 2001; *Iago*, espallado a partir de 1980, soa actualmente nos medios polo futbolista galego Iago Aspas. Outros futbolistas propagaron os nomes *Iker* e *Leo*, e varios actores estadounidenses *Liam*, *Izan* (por *Ethan*), *Dylan* (amais do poeta galés Dylan Thomas e o cantante Bob Dylan, actualmente tamén se chaman así varios actores estadounidenses). *Oliver* foi o nome dun dos dous protagonistas dunha serie de debuxos animados baseados nun manga xaponés moi popular na década de 1990: *Oliver e Benji, campións do balón*.

A influencia da variable sexo vai mudando na sociedade e tamén no tipo de escolla de nomes. Ata agora, o normal (en Europa e nos EEUU) era seren os nomes masculinos máis tradicionais e máis estables, por estaren asociados ás nocións de continuidade familiar e social (consecuentemente, os nenos herdán o nome dos pais ou doutros familiares en maior proporción cás nenas), e os femininos máis proclives á innovación e a introducir nomes estranxeiros. Iso si, ‘tradicional’ pode significar

18 É o nome da serra alacantina que veu ó partir en barco para o exilio ó final da guerra civil.

cousas diferentes. En Alemaña, por exemplo, nos nomes masculinos implica recorrer á tradición xermánica, concorde con sentimentos nacionalistas, mentres que para as rapazas a fonte é a relixión cristiá (Gerhards 2005, p. 121). Pero en Galicia o conservadorismo maniféstase no maior peso dos nomes especificamente casteláns. E iso, xunto cun menor uso de nomes estranxeiros, é o que viña ocorrendo ata agora (Boullón 2016, p. 194) e o que segue a ocorrer nos nomes do conxunto do estado español (Fernández Juncal 2021, p. 143). Pero en Galicia a situación parece que está a mudar, segundo os datos do último ano. De feito, atopamos máis estranxeiros (europeos non peninsulares) entre os masculinos: *Enzo* e *Luca* (italianos), *Thiago* (brasileiro), *Oliver* (inglés), *Liam* (irlandés), *Ian* (escocés), *Erik/Erik* (escandinavo); oito en total fronte a case a metade nos femininos: *Chloe* (ou *Chloé*, francés), *Mía* (escandinavo), *Nora* (inglés ou escandinavo) e *Gala* e *Vera* (rusos). Obsérvese, ademais, que case todos os femininos teñen unha estrutura fonética moi semellante á hispánica, de xeito que, se non se coñece a súa filiación etimolóxica, poderían considerarse nomes casteláns ou galegos. Por riba, no conxunto da última década hai moitos máis préstamos ingleses nos nomes masculinos ca nos femininos sobre o total (70%/30%).

En definitiva, o cambio que observo non atinxe ó patrón fonético dos nomes masculinos, no sentido de adoptaren patróns femininos, posto que seguen, *grosso modo*, as tendencias advertidas por Regueira. A mudanza reside nas escollas de nomes: menos nomes tradicionais, menos en castelán, máis doutras linguas (galego, sobre todo, pero tamén outras europeas). Manifesta isto percepcións cambiantes nos roles de xénero na sociedade? É demasiado aventurado afirmalo, desde logo, só con estes datos, pero podería ser un indicio da mudanza na consideración do home como esteo indispensable da continuidade familiar.

Prognose

Considerando as tendencias nominais ata agora, podemos ver que na sociedade galega se escollen maioritariamente nomes comúns ó galego e ó castelán, que se van acomodando ás estruturas fonéticas preferidas. Así, é previsible que vexamos novos nomes femininos co esquema Á-A (bisílabos con *a* nas dúas sílabas) e trisílabos con *í*. Os masculinos, en cambio, son máis difíciles de prever porque ultimamente se están a diversificar, sobre todo nas procedencias foráneas. Podemos dicir que maioritariamente seguirán a rematar en consoante.

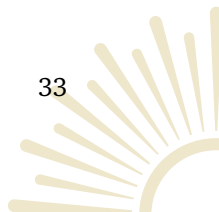
En xeral, os nomes persoais experimentan desde finais do último século un ciclo cada vez máis curto (como pasa no resto de Europa; Bloothoof e Onland 2011, p. 30), noutra manifestación da realidade líquida. Duran menos tempo e son substituídos por novidades onomásticas que poden vir doutras linguas (preferentemente da órbita angloamericana, sobre todo nos nomes masculinos): os *Christian, Jessica* e *Jennifer* de finais da década de 1980 son agora *Dylan* ou *Liam*. O grupo que máis aumenta é o das formas distintivamente galegas, ó mesmo tempo que baixan os nomes españois. Os nomes galegos recorren á toponimia como principal fornecedora de formas novas, o que constitúe unha forma clara de reafirmar a identidade persoal coa identidade do país.

Os apelidos

O corpus dos apelidos actual forxouse na Idade Media, cando comezou a engadirse unha segunda forma ó nome propio para evitar a homonimia. O primeiro tipo de segundos nomes é o patronímico, isto é, o nome do pai, engadido normalmente cunha marca morfolóxica (xenitivo ou sufixo). Este procedemento, que aparece en documentos orixinais en Galicia desde o século X (Boullón 1999, p. 24), acabaría estendéndose a partir do XI e consolidándose coas formas *-ez* ou *-es* na documentación romance: *Vasco Méndez*, fillo de *Mendo*. Foi o sistema máis frecuente e nel concéntranse hoxe os apelidos con maior número de ocorrencias. O segundo tipo é o dos topónimos, que indican fundamentalmente procedencia ou residencia, nun primeiro momento enlazados coa preposición *de*, preposición que aínda moitos conservan, case sempre soldada graficamente (*Dopico, Davila, Doval, Dopazo...*). E por último, os sobrenomes lexicais, que describían algunha característica da persoa (*Branco, Preto, Calvo, Salgado, Garrido, Vello*); dentro deste grupo distínguense os profesionais (*Ferreiro, Mariño, Monteiro, Fariña, Freire, Abade, Besteiro*) e os cargos (*Conde, Cabaleiro, Fidalgo*).

Este sistema, totalmente consolidado na Baixa Idade Media, muda a partir do século XVI, pois comeza a deixar de ser rendible o sistema patronímico: os sobrenomes patronímicos fosilízanse co sufixo, que deixa de ter significación, e os segundos nomes vanse facendo hereditarios¹⁹. Así, os nomes masculinos máis frecuentes da

19 Aínda que non coa rixidez actual. Había certa capacidade de elección no apelido e o seu número era variable (as clases fidalgas adoitaban usar máis). A situación máis frecuente era a dos fillos levaren o apelido do pai e as fillas o da nai. Para máis detalles, véxase Boullón (2017a)

Baixa Idade Media son os que orixinaron os apelidos patronímicos máis frecuentes na actualidade²⁰.

Táboa 4. Comparación entre os nomes medievais máis frecuentes e os apelidos actuais

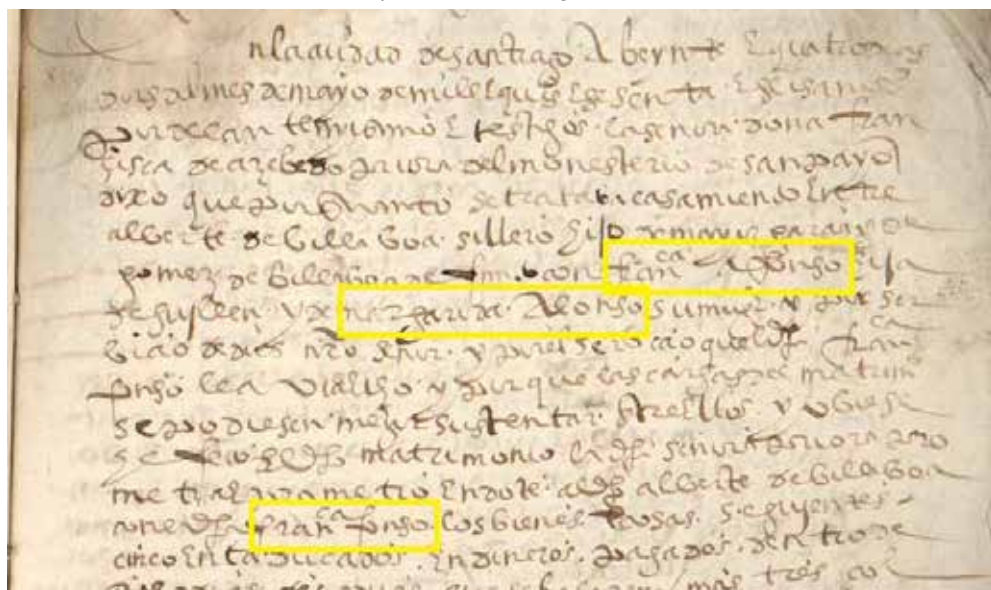
Nomes (séc. xv)	Apelidos (séc. XXI)
1. Johán	93. Yáñez (Anes, Oanes)
2. Afonso	16. Afonso (Alonso)
3. Pedro	6. Pérez
4. Fernando	2. Fernández
5. Gonzaluo	3. González
6. Rodrigo	1. Rodríguez
7. Álvaro	9. Álvarez
8. Gómez	10. Gómez
9. Vasco	8. Vázquez
10. Diego	13. Díaz / Diéguez 87 / Díez / Diz
11. Lopo	4. López
12. Arias	42. Arias
13. Martiño	7. Martínez (Martís)
14. García	5. García
15. Estevo	30. Estévez
16. Domingo	19. Domínguez
17. Jácome	Jácome (Xácome)
18. Lourenço	22. Lorenzo (Lourenzo)
19. Nuno	27. Núñez (Núnez)
20. Sueiro	21. Suárez / Sueiro

20 Na táboa 4, a relación dos nomes medievais máis frecuentes procede da base de datos antroponímica da Sección de Onomástica do Instituto da Lingua Galega, que consta de preto de 50.000 rexistros datados entre os séculos VIII e XV (a do séc. XV, arredor de 7.300). A dos patronímicos modernos, da base de datos do *Diccionario dos apelidos galegos* (DAG, en preparación), tirada do censo do INE de 2000. Nos apelidos modernos, o número indica a orde de frecuencia (só cando é menor de cen). Entre parénteses constan as formas estándares dos apelidos castelanizados.

Nomes (séc. xv)	Apelidos (séc. XXI)
21. Loys	Lois
22. Francisco	52. Francisco
23. Gil	23. Gil (Xil)
24. Mendo	18. Méndez
25. Payo	21. Paz / 54. Pais / Páez

Cando a partir do século XVI o galego desapareceu como lingua instrumental de toda a documentación escrita, unha parte importante dos apelidos foi traducida e outra parte sufriu interferencia fonética ou morfolóxica do castelán. Existen numerosos exemplos na documentación onde o mesmo apelido figura coas dúas formas, coma o da imaxe 1.

Imaxe 1. *Francisca Afonso*, filla de *Margarida Alonso*, 1566 (ACS)

Esa castelanzación forzosa tivo como consecuencia que, a día de hoxe, no corpus dos apelidos de Galicia se contabilice unha porcentaxe importante de formas españolas (un 19%) e híbridas (7%). A magnitude porcentual da presenza foránea non se pode atribuír a ondas inmigratorias procedentes de Castela, posto que, amais

de ser Galicia país de emigración, as porcentaxes doutras linguas nos apelidos son moito menores (2% os vascos, 4% os cataláns, por exemplo)²¹; agardaríase que o compoñente español fose semellante (ou un pouco maior) e a desproporción explícase só por ese proceso forzoso de tradución. Esta situación (o cambio obrigado de apelidos) tense dado non só en Galicia, senón en diferentes épocas e lugares, e denomínase *colonialismo onomástico* ('onomastic colonialism', en Walkowiak 2016) ou *onomástica política* ('political onomastics', en Alia 2007)²².

Foi unha política lingüística *de facto* (pois non parece que houbera directrices codificadas oficialmente), tendente á asimilación, que afectou o corpus de moi diversas formas. Así, á grafización: nunha época de importantes mudanzas fonolóxicas en galego (a perda definitiva da sonorización das sibilantes e da diferenza fonolóxica entre a bilabial aproximante e a oclusiva, *v/b*)²³, as voces onomásticas pasaron a experimentar as vicisitudes do sistema gráfico do castelán, que no seu caso tamén estaba a experimentar a súa chamada "revolución fonolóxica". As repercusións non foron tan gravosas coma noutros lugares, dada a semellanza entre as dúas linguas románicas²⁴, pero afectaron directamente ó fonema /ʃ/ (fricativo postalveolar xordo), hoxe inexistente en castelán. Así, as secuencias <g+e,i> e o grafema <j>, grafías históricas no galego medieval, adquiriron en castelán un valor diferente, de modo que apelidos como *Gestal*, *Giráldez*, *Juncal*, *Janeiro*, pasaron a pronunciarse con /x/, o fonema fricativo velar xordo, inexistente en galego²⁵. Tamén se alteraron outras características, fonéticas ou morfolóxicas, percibidas claramente como galegas (*Seixas* por *Seijas*, *Goiáns* por *Goyanes*, *Bustabade* por *Bustabad*, *Souteliño* por *Sotelino* etc.) Ademais, formas propiamente galegas foron proscritas a favor das equivalentes castelás (*Bieito* fronte a *Benito*, *Outeiro/Otero*, *Afonso/Alonso*, *Tareija/Teresa* etc.). Cando no século XIX se comezou a construír o actual estándar (cristalizado oficialmente en 1982), os apelidos galegos mantivéronse á marxe, dado o seu status oficial, regulado polo Código Civil, que o illa do léxico común. Pero, por outro lado, mantivéronse en

21 Para máis información, véxase Boullón (2018, pp. 151-153).

22 Política de poderes centrais e externos para manipular e cambiar os nomes orixinais da xente que experimentou dominio colonial ou emigración en circunstancias non desexadas.

23 Para máis detalles, véxase Lorenzo (1995).

24 As linguas máis distantes entre si víronse moito máis afectadas. Por exemplo, en Turquía prohibiron o uso das letras *x*, *w* e *q* nos nomes persoais, letras que non hai en turco pero si en kurdo, nunha medida dirixida directamente contra esta minoría (para esta e outras situacións, véxase Walkowiak 2016).

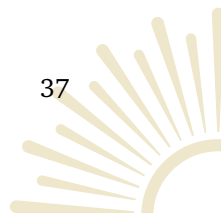
25 Véxase a explicación demorada do proceso, con abundante exemplificación onomástica, en Navaza (2012).

certo grao na lingua oral, isto é, na vida cotiá. Aínda chegan a hoxe as noticias de familias que levan *Martínez* no seu documento de identidade, pero *Martís* como alcume na aldea, *Otero* que son *os de Outeiro*, *Prieto* na casa das *Pretas* etc. O nome oficial *versus* o nome real. A gran maioría da poboación usaba as formas galegas na súa vida cotiá, agás os escasos momentos de contacto con entes oficiais ou relixiosos. Así o demostran a literatura popular, as escasas mostras de literatura culta ou as descrições lingüísticas (nomeadamente Martín Sarmiento).

Apelidos e identidade

Os apelidos constitúen tamén un signo de identidade, pero de distinta índole cós nomes persoais, posto que non son electivos, senón hereditarios. O vínculo identitario é diferente con respecto ós nomes propios, dado que nos pon en relación coa nosa familia e, nun sentido máis amplo, coa sociedade antiga. E iso é así porque os apelidos explican como se articulaba a familia (os apelidos patronímicos poñían en relación a persoa co seu pai, exclusivamente, en cada xeración), como se organizaba economicamente a sociedade (cales eran as principais profesións), cales eran os trazos que a comunidade consideraba máis característicos da persoa, fosen físicos ou psicolóxicos, e cal era a súa procedencia ou residencia.

Secasí, o sentimento de identidade social que implica un apelido pode cambiar conforme cambia a sociedade. É iluminador a este respecto o traballo de Solveig Wikstrøm (2012) baseado nos resultados dunha enquisa entre residentes de Oslo que buscaba indagar sobre a vinculación entre os seus apelidos e a identidade. Os apelidos noruegueses fixéronse na segunda metade do XIX, e os apelidos detopónimos procedentes das explotacións rurais, que hoxe supoñen un 70% do total, considerábanse a principios do séc. XX portadores do carácter e a historia distintivos da nación e, por tanto, os máis prestixiosos. Na enquisa, feita a principios do XXI, aínda que os portadores recoñecen a orixe toponímica dos seus apelidos, non consideran significativa a súa conexión con ese lugar; o apelido representa para eles unha vinculación emocional coa súa familia máis que co lugar de onde deriva. E, aínda que se valoran moito como continuadores dunha historia familiar, os portadores que máis gustan do seu apelido son aqueles que o teñen infrecuente, independentemente do seu tipo, etimoloxía, pronuncia ou grafía: “o apelido son eu”, constitúe unha expresión da súa identidade persoal:

The surname is a bearer of one's identity because it is a means utilized in the individual's intentional construction of self, not because it attaches the individual to a "homeland". (Wikström 2012, p. 269).

O autor pon en relación este cambio cos procesos de globalización, o individualismo e a concepción postmoderna das sociedades occidentais desde a década de 1980. Esta articulación das relacións sociais comporta a desvinculación do individuo das interaccións coas persoas que ten arredor, coa familia e co seu territorio orixinario. O que importa agora do apelido é a súa capacidade para sinalar que a persoa é única na súa comunidade, e esta comunidade non ten necesariamente relación coa noción de 'terra natal' que o apelido expresa.

En Galicia hoxe aínda se pode rastrexar en moitos casos a orixe dos apelidos detoponímicos. Abonda mirar a *Cartografía dos apelidos de Galicia* (CAG) para ver que, por exemplo, os apelidos *unicum* están distribuídos arredor do núcleo que os orixinou (por caso, *Carballude, Abonxo, Isorna, Cardama, Cameselle* etc.). A xeografía dos apelidos presenta ata o momento trazados intelixibles. Decía Miguel Anxo Murado, falando da ladaíña que supuña o recitado dos apelidos dos seus compañeiros na aula:

Nas combinacións do primeiro e o segundo apelido estaban ocultas as pistas de historias familiares. As súas letras eran a cifra de percorridos de antepasados en busca de traballo, noivados nas festas doutra aldea que acabaran en matrimonio, ou simplemente do efecto que tivera a construción de estradas ou ferrocarrís sobre as vidas²⁶.

De todas as formas, e de maneira un tanto paradoxal, este sentimento postmoderno da consideración dos apelidos que viamos en Noruega, propio das sociedades urbanas occidentais, pode ser beneficioso para a recuperación dos apelidos galegos, na medida en que moitos dos apelidos toponímicos mostran unha porcentaxe moi alta de formas deturpadas, e a forma restaurada sería realmente unha forma exclusiva.

26 *La Voz de Galicia*, 13/02/2021. Tradución miña.

Táboa 5. Exemplos de apelidos con castelanización masiva

Forma castelanizada	IGE 2020	Forma estándar	IGE 2020	% forma estándar
Cajade	103	Caxade	5	4,63
Penabad	635	Penabade	21	3,20
Tejjido	868	Teixido	17	1,92
Lorenzo	26.614	Lourenzo	40	0,15
Mayo	1938	Maio	26	1,32
Atanes	715	Atás	0	
Molanes	671	Moláns	1	0,15

Debemos o único traballo publicado ata o momento sobre as actitudes ante nomes e apelidos en Galicia ás sociolingüistas Valentina Formoso e Ana Iglesias (2018), que partiron de tres grupos de discusión entre universitarios con idades comprendidas entre 18 e 28 anos. Alí púxose de manifesto que en case tódolos casos se descoñecía o proceso de castelanización dos apelidos e que, por tanto, se identificaba o peso da tradición e a ligazón á familia coa forma castelanizada:

teno clarísimo [o apelido Feijoo] é o seu apelido a súa familia i (bate co puño na mesa) con ela hasta o final (2018, p. 302).

As persoas que indican que si pensaron na posibilidade de cambialo desisten ante a posible reacción adversa da familia:

eu si que penso pero co meu apelido que pensarían os meus a miña familia e eu quixese cambiar o meu xxx pois ás veces si que o penso non? pero non sei /é decisión de cadaquén o sea é decisión o sea se os meus fillos o fixeran non teño ningún problema (2018, p. 302).

En xeral, incluso ignoran que formas semellantes ás da táboa 5 sexan formas deturpadas. A tradición que recoñecen é a da forma castelanizada presente na súa familia. De forma contradictoria, aínda que todos asumen que a normalización feita na toponimia é o correcto, algúns explicitan que cos apelidos non é o mesmo (“xxx

[un topónimo castelanizado] chirría no oído pero: que ao mellor un apelido non te chirría tanto”):

creo que es mucho más fácil decir por ejemplo ourense que nos lo han cambiado en su momento nos lo habían cambiado por orense ... / que no es orense que es ourense que estamos en galicia que es muchísimo más fácil que por ejemplo no sé decir un apellido villa pues vila es como que: no sé es más complicado (2018, p 307).

Ademais, moitos deles ven tamén unha implicación ideolóxica nas formas restituídas dos apelidos²⁷. Así advertimos de novo nestes apelidos diversos valores indexicais. Curiosamente non os teñen as formas castelanizadas (como *Seijas*, *Otero*), percibidas como neutras, sen a carga contraria equivalente (isto é, non denotan identidade española ou españolista). Este tipo de connotacións non son inmutables: os campos indexicais son fluídos, as variables non teñen un significado fixo, igual que a linguaxe non é estática, de xeito que esas conexións ideolóxicas poden potencialmente mudar. Unha política lingüística orientada á restitucións dos apelidos debería procurar, en principio, unha actitude positiva ante eles ata que, finalmente, as formas propias non estivesen connotadas de maneira ningunha desde o punto de vista ideolóxico.

Cambio de nome (ou apelido) e identidade

Dado que o nome e a identidade están estreitamente ligados, que pasa logo cando unha persoa cambia o nome? Os cambios de nome reflicten cambios na identidade ou cáusanos? Tense dito que o cambio de nome é unha estratexia para abandonar unha identidade vella e non desexada; tamén pode reflectir un desexo de declarar unha nova identidade política, relixiosa ou sexual, adecuar o nome oficial ó realmente usado ou partir doutro tipo de motivación²⁸.

Cales son os cambios máis usuais en Galicia? Aínda que non é tarefa doada coñecer tódalas peticións de cambio de nome, polo menos en primeira instancia, si podemos facer determinadas aproximacións. Na Academia recíbense decontino

27 E tamén nas dos nomes, pero cando se trata de traducións de formas ‘clásicas’ moi difundidas en castelán, como *Xosé-José*; manifestan, pola contra, que nos nomes que consideran únicos, como *Uxia*, *Iria* ou *Catuxa*, hai maior aceptación social e menos carga ideolóxica.

28 En situacións totalmente distintas, coma no caso dos refuxiados políticos e outros que necesitan permanecer invisibles para sobrevivir, un cambio de nome pode ser un medio para mellorar as posibilidades na sociedade sen cambiar de identidade (Aldrin 2016, p. 389)

solicitudes de informes sobre nomes e apelidos²⁹. Algunhas simplemente solicitan información etimolóxica, mais a gran maioría quere confirmar cal é a forma estándar en galego de nomes ou apelidos para realizar o cambio oficial³⁰. Efectivamente, a lexislación española permite cambios de nome e apelido para acomodalos ás linguas españolas mediante simple declaración de vontade:

A petición del interesado o de su representante legal, el encargado del Registro sustituirá el nombre propio de aquél por su equivalente en cualquiera de las lenguas españolas. (artigo 50, Lei 20/2011, de 21 de xullo, do Rexistro Civil).

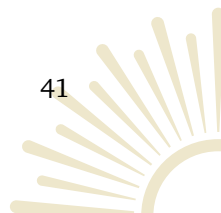
[Se permite] La regularización ortográfica de los apellidos a cualquiera de las lenguas oficiales correspondiente al origen o domicilio del interesado (artigo 53, Lei 20/2011, de 21 de xullo, do Rexistro Civil).

Pese a que existe un dicionario de nomes propios co aval académico (Ferro 1992) e que a propia institución, para facilitar este trámite ós funcionarios, publicou un manual coas formas estándares dos 1.500 apelidos máis frecuentes (RAG 2016), algunhas oficinas do Rexistro aínda seguen a demandar ditames. Non adoita haber problemas cos nomes propios, pero en ocasións as solicitudes de cambio dos apelidos son rexeitadas en primeira instancia e enviadas para a súa resolución á Dirección General de Seguridad Jurídica y Fe Pública do Ministerio de Justicia do Estado (chamada ata 2020 Dirección General de los Registros y del Notariado). Neste caso si podemos consultar as resolucións desta institución, pois son públicas, e comprobamos que as peticións son moi heteroxéneas³¹; as máis habituais solicitan cambios ortográficos (*Ester* por *Esther*, *Cassandra* por *Kassandhra*, *Mirian* por *Myriam*, *Abida* por *Aida*, *Ana Bel* por *Anabel* etc.). Con todo, hai un grupo identificable: o

29 É a Real Academia Galega a institución que ostenta a autoridade sobre o estándar lingüístico (segundo a disposición adicional da Lei de normalización lingüística, 1983), pero este tipo de peticións tramítanse de facto por outras institucións, coma as universidades galegas, as Audiencias Provinciais ou a Secretaría Xeral de Política Lingüística da Xunta de Galicia, que adoitan remitir á Academia os casos máis problemáticos.

30 Para máis datos sobre os informes emitidos pola Academia, véxase Boullón (no prelo a).

31 Algúns exemplos: non se admite *Lluvia de Abril* porque, ó levar preposición, pode interpretarse a segunda parte como un apelido (11/05/2018); *Axl* porque é impronunciábel en español (25/05/2018), *Cariño* porque é un “vocábulo de uso muy extendido en el ámbito familiar para designar a las personas en general” (27/04/2018). Si se admite *Marisa* por *María-Luisa* (1/12/2017) ou *Loren* por *Lorenzo* (30/01/2015), consonte ó actual criterio que confire substantividade ós hipocorísticos (1/12/2017), pero non *Josefa* por *Pepa* (30/12/2016). Ultimamente tamén hai solicitudes de cambio de nome por disforia de xénero.

dos apelidos castelanizados que se queren reintegrar á lingua orixinaria, ó abeiro do citado artigo 53 da Lei de Rexistro Civil. Trátase case sempre de formas vascas, catalás e, sobre todo, galegas (*Otero/Outeiro, Rivera/Ribeira, Puente/Ponte, Martínez/Martíns, Bello/Vello, Losada/Lousada*) con forma equivalente en español. A doutrina da Dirección General é, nestes casos, sempre negativa, cun razoamento semellante a este, referido a *Lousada*:

No cabe por simple petición a substitución do apelido “Losada”, *perteneciente al acervo nacional* y, por tanto, no susceptible de adecuación ortográfica a otras lenguas españolas, por la forma gallega “Lousada”. ... *la amplia difusión de este apellido por toda la geografía española impide que pueda considerarse específicamente gallego* y el dictamen de la Real Academia Galega aportado en fase de recurso no desvirtúa lo anterior ya que, aunque de él resulta que “Lousada” es grafía gallega medieval, constata asimismo que *a partir del siglo XVII se generalizó el uso en la forma “Losada” y, en consecuencia, aunque sean admisibles otras variantes, no cabe apreciar incorrección ortográfica en la que consta inscrita en el registro civil.*³²

Desta argumentación infírese que *Lousada* non pertence ó “acervo nacional” e que a “xeneralización” feita a partir do século XVII (anterior, en realidade) foi lexítima e inamovible. Este tipo de resolucións foran xa cualificadas por Consuelo Castro Rei (2017, p. 17), Avogada Xeral do Estado, como interpretacións restritivas e con criterios erráticos ou desiguais. Parece que esa Dirección General comprende o significado da pluralidade lingüística do Estado dunha forma excluín-te para as linguas distintas do español. Nesas ocasións, os usuarios tiveron que recorrer a un procedemento de cambio de apelido, proceso máis longo e tamén máis lesivo desde o punto de vista simbólico (pois non se trata de “cambiar” un apelido por outro, senón de restituír a forma correcta en galego estándar).

En definitiva, a maior parte das solicitudes de cambio de nome ou apelido detectadas en Galicia, ben por medio da petición de informes á Academia ou trala análise das resolucións da Dirección General de Seguridad Jurídica y Fe Pública, diríxense cara a unha afirmación identitaria na lingua do país; e esta maniféstase a través da tradución do nome ou a través da reversión do proceso histórico de tradución ou deturpación dos apelidos acaecido no contexto dunha política lingüística asimiladora co español, que en parte parece ser aínda o criterio dalgúns organismos estatais.

32 As cursivas son miñas. Resolución de 6 de abril de 2018. https://www.mjusticia.gob.es/eu/AreaTematica/DocumentacionPublicaciones/InstLibraryRegisterNotary/Resoluciones_de_la_Direccion_General_de_los_Registros_y_del_Notariado_Abril_2018.PDF

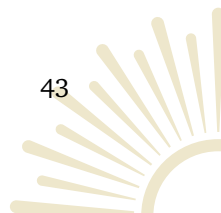
Desde a Academia danse pasos para a normalización da onomástica persoal mediante a elaboración dos informes no Seminario de Onomástica e coa publicación de materiais para a cidadanía: a relación das formas estándares dos apelidos (RAG 2016), a inminente posta en liña da *Guía de nomes galegos* ou a próxima publicación do *Dicionario dos apelidos galegos* (Boullón 2018).

O QUE NOS CONTAN OS NOMES DE LUGAR

Moitos dos estudos toponímicos dos últimos tempos abórdanse desde a perspectiva do que se deu en chamar “toponimia crítica” que vai máis alá do interese etimolóxico e pon o foco nas múltiples implicacións negativas derivadas das políticas lingüísticas de gobernos coloniais, tales como a supresión de linguas minoritarias, a conservación de nomenclaturas dialectais como reliquias culturais máis que como entidades vivas da súa variedade lingüística (Berg e Vuoltenaaho 2009, p. 6) ou o apagamento ou falseamento da historia da paisaxe lingüística do territorio. Un dos focos céntrase nos discursos hexemónicos que emerxen en relación cos sistemas toponímicos a partir dos cambios efectuados en países de ocupación colonial (Irlanda, Nova Zelandia, Australia, Sudáfrica), onde a toponimia orixinaria foi eliminada en favor da potencia colonizadora. E foi a finais do século pasado cando, coma en Galicia, en moitos lugares se procedeu a restaurala.

En Australia (Kostanski 2014), a proposta en 1989 de renomear o Grampians National Park, retirando os topónimos europeos (ingleses e escoceses) establecidos alí desde 1836 e substituíndoos polos orixinarios, indíxenas, suscitou un acendido debate. Os partidarios de mantelos argüían que iso implicaría eliminar a historia colonial, e eles, descendentes dos pioneiros que se estableceran naqueles lugares, vían o seu patrimonio cultural ameazado. Os propoñentes da reforma aducían que mantelos significaba eliminar a historia indíxena anterior (que se remontaba a 17.000 anos) e suxerir que a terra e os seus habitantes non existían antes da chegada dos colonos (200 anos atrás), ou que a súa existencia non era importante ata o momento de seren ‘descubertos’ polos europeos.

A proposta inicial de restauración dos nomes non funcionou como se agardaba por varias razóns. Entre outras, porque a poboación local non fora consultada antes de a proposta facerse pública e porque a maior parte da comunidade descoñecía ou non entendía a herdanza cultural indíxena. Revisado o proceso, Laura Kostanski (2016) considera necesarios para este tipo de procesos determinados pasos, algúns dos cales

poden ser útiles para nós cando se trata da restauración de formas que están perdidas na fala común. En primeiro lugar, a restauración de nomes debía basearse nun programa que permitise ós membros da comunidade local participar no proceso de toma de decisións. A comunidade debía ser invitada a debater cales dos nomes existentes son importantes para ela e por que. En segundo lugar, a autoridade toponímica debe executar programas de educación para ofrecer á comunidade detalles de como e por que hai que modificar certos topónimos e como se insiren dentro do patrimonio cultural. Tal programa educativo é de importancia fundamental posto que permite ós membros da comunidade que non se identifican cos nomes que se pretenden restaurar recibir e procesar información que lles posibilite desenvolver vencellos toponímicos no futuro³³.

Esta situación ten puntos de concomitancia co que ocorreu en Galicia, pero tamén diferenzas. A principal é que aquí non houbo dúas comunidades superpostas, senón unha política lingüística asimilacionista feita por un goberno para o cal a lingua galega era minoritaria, subordinada e menosprezada. Coa chegada da democracia produciuse un enorme cambio na narrativa hexemónica (no sentido gramsciano), e a política toponímica xogou nel un papel importante na re-imaxinación dos espazos da nación. Despois da Lei de normalización lingüística (1983), que estipula que a única forma oficial dos topónimos é a galega (art. 10.1), a Comisión de Toponimia comezou a ditaminar sobre as formas estándares. Os seus criterios parten do estándar lingüístico (RAG 1982), pero con certas particularidades; substancialmente o mantemento das variantes dialectais nos nomes. Cando a Comisión comezou o seu labor, a maior parte da toponimia susceptible de ser traducida ou con sons alleos ó castelán estaba deformada: *Rianjo*, *Puerto del Son*, *Villajuán*, *La Puebla del Caramiñal* eran as formas obrigadas durante o franquismo. O novo Nomenclátor concitou a aprobación en case todos os casos porque as propostas estándares estaban vivas na fala común e, por tanto, era evidente que implicaba o recoñecemento dunha historia que vinculaba a comunidade. Pero nalgúns lugares, coma nas *Pueblas* e noutros que tiñan en común un grao de castelanización elevado (*Villalba*, *Órdenes*), a identidade local tiña como referente o nome castelanizado. Esa identificación popular pode parecer espontánea, pero é o resultado da sensación de

33 Para esta autora (Kostansky 2016), o vencello toponímico (*toponymic attachment*) está composto polo conxunto da identidade toponímica (o vencello emocional) e a dependencia toponímica (o vencello funcional, dado pola súa capacidade para asistir ás persoas a desprazarse entre os lugares e distinguir uns doutros).

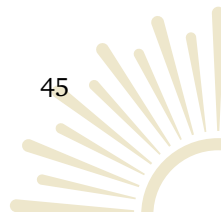
prestixio construída historicamente pola posición das clases dominantes: asúmese como natural a política hexemónica levada a cabo durante tantos anos.

No caso da Pobra do Caramiñal, houbo unha certa contestación popular contra a proposta restauradora (*A Pobra*), en parte porque non houbo explicacións abundas sobre a razón do cambio. As tentativas de divulgación das razóns do nome, feitas por una asociación cultural (A Misarela), non por ningunha institución oficial, foron intentadas sufocar por parte da alcaldía. Así, pouca xente coñecía a historia do nome, presente na tradición coa forma vernácula desde, polo menos, o século XIV³⁴ e que perdurara ata había relativamente poucos anos (no caso da Pobra do Caramiñal hai testemuños escritos ata principios do século XX). O argumento popular non era a defensa da castelanización da toponimia, senón simplemente “dise *Puebla* de toda a vida”. Compárase a vida dunha persoa coa vida dunha lingua, coa historia do pobo que aí habita desde hai moitos séculos. É o froito dunha estratexia que se ten chamado “o silencio toponímico”: coa retirada da toponimia orixinaria preténdese crear na poboación unha nova percepción da situación lingüística, cultural e política (Pedersen 2012, p. 169). Os nomes dos lugares, como se ve, implican valores e tamén comportan relacións de poder.

As rúas

E isto vese de forma moi evidente nos nomes das rúas e en como as autoridades os utilizan para impoñer a súa versión oficial do pasado na vía pública. Contamos agora con descrições deste proceso en varias cidades galegas (Boullón e Méndez 2019), onde se ve, por un lado, como os antigos nomes tradicionais foron substituídos por nomes conmemorativos (usualmente das persoas representativas das clases dirixentes en cada momento) ou como a ampliación urbana devorou os nomes existentes nos espazos que invadían: en palabras de Gonzalo Navaza, “o urbanocentrismo leva a ocupar o campo coma se fose un lugar amnésico, sen historia previa”. Así, o réxime franquista apropiouse do espazo público (Míguez 2019) dunha forma tan masiva que a Lei da memoria histórica (2007), despois de case 50 anos da morte do ditador, aínda non conseguiu erradicar totalmente o enalzamento a persoeiros franquistas. As cidades amosan distintas políticas á hora de escoller nomes: na Coruña aínda non se procedeu á galeguización do espazo urbano nin se mostrou

34 “Fernand’Afonso, notario de Postomarquos e da *Probra do Dayán*” 1373 DocNoia, p. 20. Véxase Boullón 1991.

demasiado interese en depurar os elementos golpistas das rúas (Méndez 2019); en Vigo parece haber ultimamente máis inclinación pola hodonimia conmemorativa ou de repertorio (Souto 2019); e en Pontevedra hai unha actitude modélica cara á recuperación das denominacións tradicionais mediante o estudo das fontes escritas e a memoria oral: só ante a ausencia contrastada de nome tradicional se recorre ós nomes conmemorativos, procurando neste caso emendar a fenda de xénero (Cochón 2019). Estes cambios nos repertorios hodonímicos foron frecuentes en toda Europa desde o século XIX; así denunciaba Antonio Gramsci en 1917 o que ocorreu en Turín:

Armata di enciclopedia e di scure [la Commissione municipale per la denominazione delle vie] procede allo sventramento della vecchia Torino. Cadono i vecchi nomi, i nomi tradizionali che ricordano la vita fervida del vecchio comune medioevale, la fantasia esuberante e originale degli artigiani del rinascimento, meno enciclopedici ma più pratici e di buon gusto dei mercanti odierani. Si sostituiscono i nomi-medaglia. Lo stradario diventa un medagliere. (Gramsci 1982 [1917], p. 183 *apud* Puzey e Vuolteenaho 2016, p. 69).

Desde a perspectiva gramsciana, a reversión desa situación é certamente posible, pero ten moita máis posibilidade de éxito se está enraizada na autenticidade histórica e na representación de tódolos grupos sociais (Puzey e Vuolteenaho 2016, p. 75), como se está a demostrar no caso de Pontevedra. A imposición meramente coercitiva pode durar os anos que dure a estrutura do poder que a sustenta, pero acaba non sendo efectiva. Iso explica que se puidese recuperar tan rapidamente a toponimia galega: seguía a estar aí, despois de séculos de imposición.

Os nomes de lugar, a identidade e a historia

Amáis de poder converterse nun instrumento de poder, os topónimos son sinais sociais de pertenza a un grupo e, cantos máis nomes se comparten, máis fortes son os lazos que hai dentro do grupo. “Nacín (modestia fóra) nun lugar / onde o mundo se chama Celanova”, dicía Celso Emilio. Coñecer os lugares e os nomes do territorio que nos rodea forma parte do espírito da comunidade, reflicten a súa visión do mundo. Son unha parte vital da lingua usada decotío tanto como da memoria e da identidade colectiva (Helleland 2012, p. 96). Transmitidos oralmente de xeración en xeración durante centos ou milleiros de anos no lugar onde foron creados, representan a parte máis viva do patrimonio cultural humano, e así foi recoñecido polo Congreso dos deputados do Estado español na Lei para a salvagarda do patrimonio

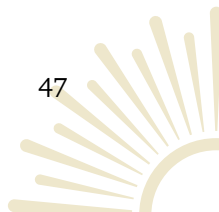
cultural inmaterial (10/2015, do 26 de maio), que, por iniciativa da Real Academia Galega e apoio da Xunta de Galicia, incluíu o recoñecemento e protección da “toponimia tradicional como instrumento para a concreción da denominación xeográfica dos territorios”.

Os topónimos “son como voces do pasado que fortalecen a sensación de fogar, representacións textuais, a miúdo nunha linguaxe obsoleta, da paisaxe histórica” (Helleland 2012, p. 101). Os máis recuados dos nosos son os topónimos prerromanos: da distribución espacial dos non lexicais obtemos unha imaxe visual xeográfica e ó mesmo tempo diacrónica, pois eses nomes habilitáronse como topónimos cando aínda estaba viva a lingua falada polos seus habitantes, antes da xeneralización do latín. Representan unha porcentaxe moi significativa no total da macrotoponimia de Galicia, aproximadamente un 10% das formas³⁵, e distribúense en maior proporción por toda a costa (Mapa 1).

Son voces opacas das que podemos inferir pouco máis cá súa área semántica: *O Xobre* e *O Maño*, por exemplo, son probablemente hidrónimos (Bascuas 2014), mentres que *As Taras* e *A Curota*, orónimos (Bascuas 2006); *O Grove*, *Alcobre*, *Alobre*, *Barallobre* etc. teñen na súa segunda parte o elemento celta *-brig-* ‘fortaleza’ (Búa 2019; Bascuas 2002). Do que non cabe dúbida é de que son os elementos máis antigos.

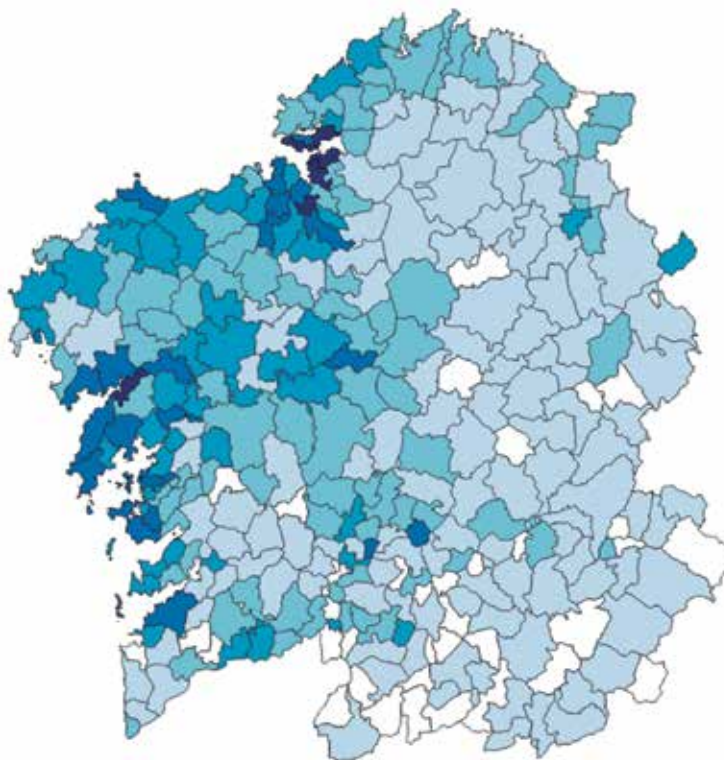
Diciá Manuel Rivas, parafraseando a Seamus Heaney, que a toponimia era o primeiro manuscrito da terra. Se examinamos os mapas da nosa toponimia, veremos que a maior parte das veces é máis ben un palimpsesto: un pergamiño reescrito, que importa polo que sostén pero tamén polo que foi borrado. Baiona antes chamouse *Irizán*, A Coruña fora *Faro*, Viana do Bolo *Robreda* (Navaza 2017). Coñecemos eses cambios porque eran núcleos importantes e quedou constancia deles na documentación medieval. Pero de moitos outros nunca saberemos nada. Entre os séculos VII e XI dátase un sistema denominativo baseado nos nomes persoais dos propietarios das terras, que en parte son fundacións *ex novo* e en parte substituíron os antigos nomes.

35 Excluimos desta relación os topónimos procedentes de léxico de orixe prerromano aínda vivo (*Lama*, *Ameiro*, *Bouza*, *Laxe* etc.) e que, por tanto, puideron dar nome a un lugar en calquera momento histórico. En total, 1.010 formas diferentes, correspondentes a 1.259 denominacións de lugares e parroquias situados en 274 concellos distintos. Con respecto ó total das ocorrencias dos topónimos representan un 3%; son formas que apenas se repiten. Para a explicación metodolóxica, véxase Boullón 2019.

No mapa destes topónimos, chamados *de posesores* (Mapa 2)³⁶, veremos que en certa forma mostran unha distribución complementaria con respecto ós prerromanos. Hai moitos na costa, tamén, pero a gran maioría están no interior, nas terras máis férricas, como corresponde ás pequenas explotacións agropecuarias en que teñen orixe.

Mapa 1. O elemento prerromano na toponimia galega³⁷

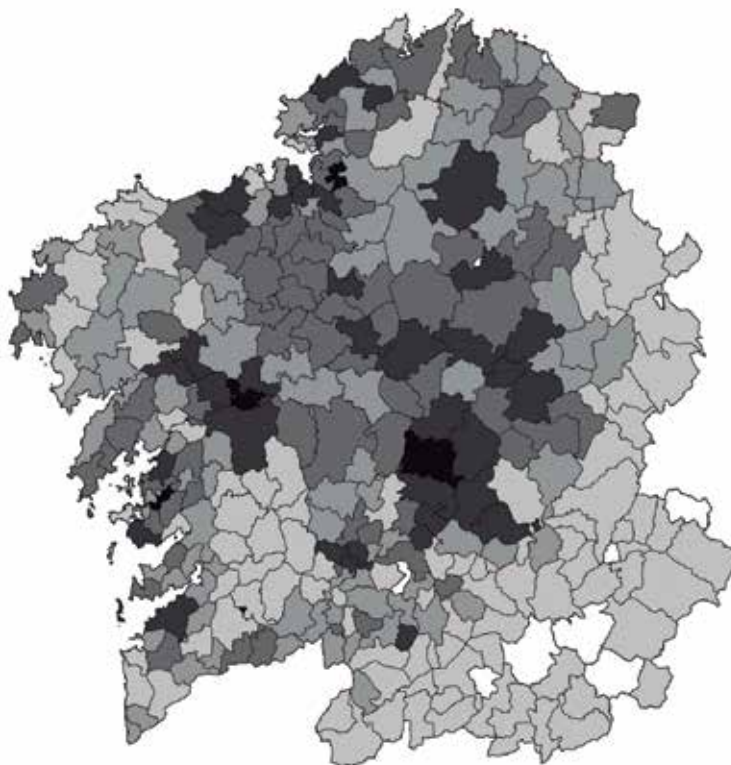
Fonte: Boullón (2019, p. 295)

36 No NG son algo máis de 2.300 formas distintas (17%), que corresponden a 3.482 lugares ou parroquias (8,5%).

37 Este mapa, coma o seguinte, foi elaborado co programa QGIS e coa axuda imprescindible de Xulio Sousa. Móstrase a maior densidade con ton máis escuro; normalizouse a cantidade de topónimos en relación á extensión xeográfica de cada concello para apreciar mellor o peso relativo deles.

Mapa 2. Topónimos procedentes de nomes de posesores

Fonte: elaboración propia

Os nomes que proceden de nomes persoais a partir do xenitivo son especialmente frecuentes na antiga Gallaecia, dentro do contexto peninsular³⁸. Son novas fundacións ou continuación das antigas *villae* galaicorromanas e teñen a peculiaridade morfolóxica de proceder do nome persoal en xenitivo: da *villa Gunderandi* ('a vila de Gonderando') procede *Gonderande*; o mesmo tipo de formación ten *Rosamonde*, bitemático³⁹, coma case tódolos de orixe xermánica. Estes son algo máis numerosos cós de orixe latina, pero en ningún caso representan orixe étnica: como falamos ó

38 Para máis información sobre a toponimia deantroponímica, véxase Palacio (2017) e Boullón (2017b).

39 *Gunderande* está formado polo elemento gótico **gunthi* 'loita' e un segundo elemento xermánico **rand* 'bordo do escudo' (HGN 145.26) e *Rosamonde* por un primeiro elemento escuro, quizais relacionado co antigo nórdico *braustr* 'valente' ou *rausn* 'gloria, fama', e un segundo elemento gótico **mund* 'man', 'protección' (HGN 226.3).

principio, os nomes de orixe xermánica difundíronse enormemente durante a época de formación destes núcleos. Como exemplos de topónimos de poseores de orixe latina podemos citar *Armental*, procedente do antropónimo *Armentarius*, que deriva da palabra *armentum* ‘gando bovino’, *Xián*, de *Iulianus*, *Cesar*, de *Cesarius*, ou *Nine*, de *Ninius* ou *Ninus*, de onde pola súa parte vén o apelido *Nin*. Primeiro nomes de persoa, despois de lugar, finalmente apelidos, ás veces de novo nomes persoais. A onomástica retroaliméntase tamén de si mesma.

O significado dos topónimos importa, tanto que cando non se coñece, invéntase: de aí a onomástica popular (*folk-onomastics*), o estudo das percepcións e crenzas sobre os nomes. Xosé M.ª Álvarez Blázquez compilou unha boa presa destas etimoloxías no libroño *Os nomes da terra*, asinado por Celso de Baión (1976). Algunhas mostras: unha muller chamada Fonsa estaba a pasar a grade nun terreo, cando un veciño lle preguntou: “que fas?”, “Non o ves? *Fonsa grada*” (de aí a *Fonsagrada*); en *Cristimil* houbo unha batalla cos mouros onde morreron mil cristiáns. A familia dos *Bolaño* levan no escudo heráldico un bolo de ouro e un año de prata. Todos estes casos constitúen unha boa mostra da literatura popular e se, tradicionalmente, foi considerada de forma bastante condescendente, ultimamente está gañando máis atención no contexto dunha democratización xeral da ciencia. Tendo en conta que os seus obxectivos son distintos dos científicos, propónse un cambio de perspectiva: Lidia Becker (2018) presenta o termo “lingüística de abaixo arriba” (*bottom-up-linguistics*) para desbotar esa connotación negativa que pode portar o adxectivo *folk*. Na onomástica popular subxace o papel das persoas como axentes activos non só de crenzas e percepcións, senón tamén na creación e promoción de nomes.

A descrición da paisaxe

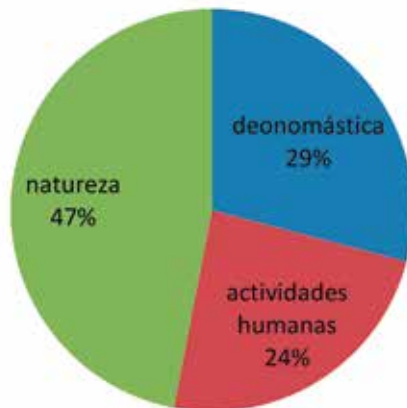
A xente tenta buscar explicación ós nomes dos lugares, porque en realidade si foron motivados no momento da súa creación. A través deles podemos ver como a presenza humana foi interpretando a natureza e a sociedade, de forma que constitúen abstraccións dos lugares a que se refiren (Helleland 2012, p. 109). Grazas a eles podemos ver cales foron os trazos máis característicos que para a poboación tivo a natureza e a sociedade.

Como é o noso país? Ou mellor, como os nosos devanceiros viron o país? Cales foron os trazos que consideraron máis significativos para nomear os lugares en que vivían? Podemos aproximarnos ás respostas a partir da análise semántica dos topónimos do Nomenclátor de Galicia (NG 2003), que representan 41.414 formas,

sumando lugares, parroquias e concellos⁴⁰. Agora ben, unha clasificación segura só se podería facer a partir dun corpus máis pequeno, do que se coñeza non só a forma lingüística senón tamén outras informacións de tipo histórico, xeográfico, documental etc. En todo caso, con tódalas limitacións, penso que pode achegar cifras estatisticamente representativas.

No seu discurso de ingreso na Academia, Marilar Aleixandre (2017) menciona varios dos elementos primordiais da paisaxe galega, desde o punto de vista físico, alertando da súa progresiva destrución (a ferida dos encoros e das canteiras, a agresión contaminante que vén polo mar –*Nunca Máis*–, a fuxida do campo –o abandono das aldeas e a conseguinte perda da microtoponimia), e o tratamento polos nosos escritores da compoñente xeolóxica, da montaña, dos ríos, das fervezas, do mar, da transformación humana (as “puntadas que sustentan a paisaxe”), das plantas. Todo é pertinente: a perda da paisaxe é a perda da toponimia. Pois eses elementos primordiais vense reflectidos exactamente nela, como a seguir veremos.

Gráfico 2. Principais categorías semánticas na toponimia galega

40 Unifiquei as formas con ou sen artigo, as formas repetidas e os adxectivos moi recorrentes. Son os mesmos criterios cós utilizados en Boullón (2019) para a clasificación etimolóxica. Reducín a variedade no posible, de maneira que finalmente computei unhas 15.600 formas distintas. Delas foron clasificadas o 84%, porque inevitablemente hai unha boa cantidade deles que permanecen escuros (e deles, un certo número de dubidosos).

1.1. É a natureza a categoría máis representada na toponimia. E dentro dela, a orotoponimia: considérase máis representativa a descrición dos diferentes elementos visuais que marcan de forma duradeira a paisaxe: pedras (*Laxe, Lousa, Chapa, Lapa...*), picos (*Custoia, Cuiña, Lomba...*), a composición do terreo (*Arinteiro, Ermo, Os Areos...*), vales, costas ou chairas.

1.2. En segundo lugar, os elementos vexetais: todo tipo de árbores froiteiras, plantas cultivables ou silvestres. Contamos cun estudo fundamental para esta área, a *Fitotoponimia* de Gonzalo Navaza (2006), onde vemos que a maior parte son formas sufixadas que indican colectivos. Por exemplo, da *abelá* (<lat. ABELLANA) recolle ata sete tipos de sufixación distintas, con flexión xenérica, diferentes variantes fonéticas e sufixos valorativos: de -ARIA *Abelaira, Abelairo, Abeleira, Abraira, Abelariña*; de -AL, *Abelar, Abelal, Abelariña*; con dupla sufixación (-ARIA + ALE), *Abelairal, Abeleiral*; con -ETU, -ETA, *Abeledo, Abeleda, Abelendo, Abelenda, Abelaedo, Abelaído, Abelaíndo, Abraído*, e o diminutivo *Abradelo*; e aínda hai máis (con -ANU, -OSO/-OSA). O xénero botánico máis importante é o *Quercus*, nomeado coa raíz prerromana *carba-* (*carballo*) ou coas latinas *robur* (*Reboreda*) e *quercus* (*Cerqueiras, Cercedo*).

1.3. A auga, elemento omnipresente no territorio, ten representación menos numerosa. É a única área semántica onde é maioritario o compoñente etimolóxico prelatino. A maioría das formas son opacas e delas só se poden citar elementos semánticos moi básicos, que responden a raíces paleoeuropeas repetidas por todo o continente. Un exemplo: **am-* 'leito do río, canle', de onde *Amio, A Maía, Amoexa* (Bascuas 2002, pp. 207-224). Fóra destas raíces hidronímicas prelatinas, as formas léxicas recoñecibles designan maioritariamente augas correntes (*Entre-rrios, Tarrío, Regueiro, Roxos, Fervenza...*).

1.4. O mundo animal ocupa o último lugar. Os máis abundantes non son os animais con maior interese alimenticio ou utilitario, senón os que describen o terreo por asociación ós lugares en que viven: aves (*Aguiar, Coruxeira, Cucos, Corveiro*) e insectos, nomeadamente a abella (*Abelleira*), o que se explica polo interese no seu produto, pero tamén os hai de pouco proveito: *Carrachal, Formigoso, Moscoso*.

2.1. Outra das categorías abrangue as actividades humanas, nun sentido moi amplo. Dentro dela, a parte cuantitativamente máis elevada refírese a agrupamentos ou núcleos de poboación e actividades urbanas: *Vila, Vilar*, sobre todo, e tamén *Barrio, Casás/Casais/Casares, Castro, Quintáns*. Tamén abundan todo

tipo de construcións (*A Casanova, O Hórreo*), dependencias relixiosas (*Eirexa, Capela, Ermida, Mosteiro*), actividades económicas (*Muíño, Ferreira*), relacionadas coa administración (*Bailía, Condado, Foro*)...

2.2. Os cultivos e o aproveitamento do terreo en xeral eran fundamentais na economía agraria. Antón Santamarina explica moi elocuentemente na súa modelíca descrición da toponimia galega:

No século XVIII, XIX e principios do XX non había palmo de terra que non estivese explotado; se non era terra de panlevar era terra de pastoreo; onde o labrador non poñía nome estaba o pastor para poñelo: unha fonte, un reguño, unha pena, unha cárcava, calquera accidente que valesse de referencia tiña nome. (2005: 31).

Encontramos campos de cultivo (*Agro/Agra/Agrelo, Campo/Campiño, Cortiña, Horta, Leira*), porcións ou características deles (*Tallón, Cocho, Lóngara*), terras gañadas ó monte (*Cachada, A Tomada, Cavada, Chantada*), terreos delimitados (*O Couto, O Curraliño, Cancela, Chousa, A Devesa*) etc.

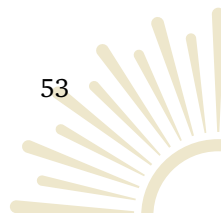
2.3. As vías de comunicación son referentes importantes. Os topónimos poden reflectir os propios tipos de vías (*Brea* < lat. VEREDA, *O Camiño Ancho, Carreira*) ou elementos presentes nelas (*Cruceiro*).

3. Finalmente, é ben rechamante o gran peso que supón a deonomástica. E dentro dela, os máis numerosos son os topónimos que proceden dos xa citados nomes de posesores, a partir do xenitivo ou outros nomes persoais posteriores (*A Cataliña, Paio, Os Martises*). O grupo dos haxiotopónimos, menor có anterior, é moi significativo, pois algúns deles figuran na relación dos topónimos máis frecuentes (san Pedro, san Martiño, san Xoán e santa Baia)⁴¹. Por último, cómpre citar o dos xenilicios (*Astoráns, Bascois*) e os topónimos eco ou transportados.

A ONOMÁSTICA E A LITERATURA

Ata este momento tratei sobre os nomes persoais, a súa evolución e o seu corpus actual, sobre como se deseñou na paisaxe o corpus toponímico de Galicia e sobre as relacións da onomástica coa identidade. Obviamente, faltan moitas cousas por dicir, porque a onomástica é unha materia realmente inesgotable: a microtoponimia, a

42 Gonzalo Navaza (2009) no seu traballo sobre a toponimia e as parroquias calculou que aproximadamente un 10% das advocacións parroquiais deu orixe a un haxiotopónimo.

súa riqueza e a urxencia da súa recollida (Ferro 2017), os alcumes como elementos estratéxicos para estudar as relacións entre interacción, identidades e redes sociais (Prego 2002: 231), os nomes comerciais (canto vale un nome? que nomes de marcas se escollen en Galicia? existe a marca Galicia?: vid. Benigno Fernández Salgado 2020) ou outros nomes (animais, barcos...). Moitos máis temas que abordar, que demostran o obrigado carácter multidisciplinar da onomástica: importa á lingüística, á historia, á xenealoxía, á xeografía, á xeoloxía, á botánica, á psicoloxía, á socioloxía, á economía, á pragmática, á crítica textual... Quedan moitas fronteas abertas, moitas posibilidades de estudo, mais aquí quero rematar cun último aspecto: o formidable recurso que constitúe a onomástica como materia literaria.

É, de novo, un campo pouco explorado entre nós, malia as posibilidades que ofrece na nosa literatura. Se consideramos a antroponimia, pensemos, por caso, no creativo e personalísimo mundo na prosa de Méndez Ferrín, na fabulación de Cunqueiro (Nogueira 2004, Palacio 2004) ou na representación social que significa en *Maxina*, a considerada primeira novela galega (Fernández Salgado 2016). Pero nestes momentos, para esta mostra, centrareime na toponimia.

Os nomes de lugar comezaron a utilizarse con función poética desde que existe a literatura. Non é dos primeiros, pero é moi coñecido o soneto 148 de Petrarca, que comeza así, en maxistral tradución galega de Darío Xohán Cabana:

Nin Tesino nin Po nin Arno ou Tebro,
nin Éufrates nin Tigre, Nilo ou Indo,
nin Danubio nin Don, nin mar runxindo,
nin Ródano nin Reno, Loira ou Ebro

O texto orixinal do primeiro cuarteto contén 24 ríos⁴² cunha orde establecida: primeiro os italianos, logo os asiáticos e africanos e no último verso os europeos. No canon clásico, esa bucólica evocación do *locus amoenus* supón unha celebración emocional e sonora grazas ós topónimos, os cales, “pola súa libérrima e misteriosa arbitrariedade, pola súa transparencia –ou escuridade– etimolóxica e por se acharen fóra do caudal común da lingua, posúen unha faceta enigmática da que a tradición textual extraíu intenso proveito” (Cochón 2008, p. 657, en tradución miña). Pero

42 Nun traballo sobre a tradución da poesía, titulado, moi esclarecedoramente, “Sobre a fidelidade”, Darío Xohán Cabana (1995) explica o porqué desa redución hidronímica, e aínda propón outras versións alternativas e máis anosadoras.

na modernidade o tratamento da toponimia necesariamente mudou. Iris Cochón (2008, p. 661) chama “lirica reversible” ás novas series formais, por posúren unha enumeración que podería organizar os seus compoñentes en secuencias alternativas ás escollidas sen por iso alterar o sentido de conxunto. Velái os caligramas e poemas sobre os topónimos esdrúxulos de Xosé María Álvarez Caccamo (2010), pracer para a vista e para o oído:

Castrolázaro.

Férveda Líncora

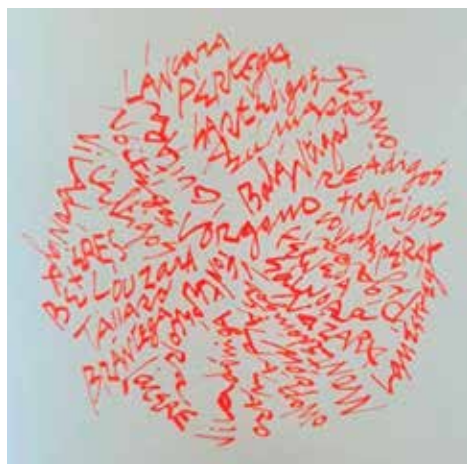
Rábade Nóitegos Présaras

Fontepécora

Céltigos Sárdoma

Sísamo Cádevas Brántega

Córcores Bóveda Trástigos Érmora

Non se trata só de gozo estético. Estes nomes “avéntannos nos tímpanos o que calan as crónicas”, palabras estas do “cántaro sonético en hábito de epílogo” que creou para esta obra Gonzalo Navaza. E teñen unha función específica: fronte á deslocalización e desarraigo do sistema capitalista, establécese un vínculo sen ir á mitificación vacua do territorio comunal; os topónimos contraveñen a anonimia, a homoxeneización do medio, a deshumanización da metrópole (Cochón 2008, p. 661).

Cunha orientación semellante, ligada coa ecocrítica, Anxo Angueira (2014) explica que a paisaxe, da que a toponimia é símbolo por excelencia, funcionou como parte dunha estratexia de liberación propia das literaturas de nacións subalternas. Porque na paisaxe, “amais de se proxectar o eu subxectivo, tamén se proxecta a subxectividade do nós colectivo” (2014, p. 155). Desde Sarmiento a Rosalía e a Pondal, quen soubo utilizar a materia fónica dos topónimos para converter os nomes de lugares en personaxes: a guerreira Maroñas, “valente sen rival”⁴³, a fada Bergantiños,

43 A partir deste personaxe propón unha explicación lendaria para o topónimo: “Desde entonces, jough Maroñas!, / de Xallas probe lugar, / tomache o nome garrido / da valente sin rival” (Lama 2001, p. 121). Esta mesma investigadora salienta a inspiración que significaron os poemas de Ossian para a creación de

os bardos Margaride, Gundar e Toimil, o nobre Porcar, a raza briosa de Froxán, o bo Contemunde: “Pondal concédelle ó topónimo, como a outras palabras nominativas, valores expresivos vinculados á física fónica. Paisaxe sonora que encaixa coa paisaxe brava, coa paisaxe esgrevia, coa paisaxe indómita que el recrea” (Angueira 2014, p. 158). As posibilidades fonosimbólicas da toponimia desenvolveunas máis tarde Novoneyra, quen soubo ver como estes nomes nos ligan á memoria dos devanceiros, e foi materia xa non para unha descrición idealizada, senón para un proxecto de nación (do Courel a Compostela por terras liberadas):

Hein d’ir ó Pía Páxaro i á Boca do Faro
deitarme na Campa da Lucenza nun claro.
Hein d’ir á Devesa da Rogueira i a Donís
ó Rebolo á Pinza i ó Chao dos Carrís.
Hein d’ir a Lousada i a Pacios do Señor
a Santalla a Veiga de Forcas i a Fonlor. (*Os Eidos*, 1955)

Ben o entendeu tamén Antón Reixa, cando, máis de trinta anos despois, nunha sociedade moi distinta e un escenario mundial tamén mudado, escribiu unha relación de terras colonizadas, fontes de emigración:

madagascar lalín namibia ortigueira chad mondoñedo guiné bissau cambados costa de marfil
monforte senegal corcubión burundi mondariz zambia camariñas malí guitiriz camerún a estrada gabón cerdedo etiopía ribadavia níxer negreira mauritania boimorto serra leoa tomiño
lesoto becerréa libia a fonsagrada somalia trasmirás kenya arzúa congo xinzo sudán rianxo liberia
soutomaíor togo forcarei ghana laza zaire melide tanzania mos uganda santa comba angola vi-
lardevós alto volta.

a lúaponse saharai en vigo
hostia en dios cristo en biafra⁴⁴

E é que “é nomeando e non describindo cando as palabras cumpren a súa potencia”, dicía Novoneyra (1998, *apud* Angueira 2014, p. 159). Eu non son ourive da

personaxes pondalianos, como *Ousinde* a partir de *Oissín*, ou *Rouriz* de *Ruro*. Son asemade moi semellantes a topónimos de poseores de orixe xermánica si existentes no NG, como *Rouris* ou *Roíriz* e *Ousende*, respectivamente. Enlaza así o poeta a toponimia galega coa tradición celta.

44 Publicado no poemario *Historia do rock and roll* (1985, p. 13), tivo versión visual e sonora no espectáculo *Salvamento e socorrismo*, editado tamén en formato vídeo (1985).

linguaxe, coma estes magníficos poetas mencionados, pero creo que cada un de nós somos quen de crearmos a nosa biografía xeográfica, individual, familiar e colectiva, con nomes e apelidos, hipocorísticos, alcumes, formas de tratamento, topónimos, nomes comerciais, xentilicios festivos, zoónimos. É posible así representar o pasado compartido, as persoas, as paisaxes vividas. Permítanme aquí a licenza de elaborar un ensaio da miña infancia, neste lugar, a miña vila natal, onde estes nomes poden ser recoñecibles, recoñecidos.

O Castelo, O Caramiñal, o Estremo,
Santiños, doña Amparo, Anxelo,
o Grupo, o cine Elma, o Traspaso e o Gildo,
señora Matilde, mamá Carmen, o tío Pipa,
a Campecha, o Chuco, a Ghaitiña,
maleteiros, maghorrentos, os do sacho,
Deán, Sampedro, Bazarra, Ermo,
Montblanc, Keni, Quisquís, Pantera,
Pazos, As Furnas, O Pezocho, o río das Pedras
Moldes, O Colo de Arca, A Misarela,
A Curota, A Aldea Vella, A Ghavoteira.
O mar de Arousa.

“As pedras sobre as pedras e sobre as pedras / un nome amado”, dicía Xela Arias. Un nome amado, vivido, sentido, lembrado, cen nomes, mil nomes, todos os nomes.

BIBLIOGRAFÍA CITADA

- Ainiala, Terhi e Östman, Jan-Ola, eds. (2017). *Socio-onomastics: the Pragmatics of Names*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins.
- Aldrin, Emilia (2014). Choosing a name = choosing identity? Towards a theoretical framework. En: Joan Tort i Donada e Montserrat Montagut i Montagut, eds. *Els noms en la vida quotidiana. Actes del XXIV Congrés Internacional d'ICOS sobre Ciències Onomàstiques*. [Barcelona]: Generalitat de Catalunya. Annex. Secció 4, 392-401.
- Aldrin, Emilia (2016). Names and Identity. En: Carole Hough, ed. *The Oxford Handbook of Names and Naming*. Oxford: Oxford University Press, 382-394.

- Aldrin, Emilia (2017). Creating identities through the choice of first names. En: Terhi Ainiala e Jan-Ola Östman, eds. *Socio-onomastics: the Pragmatics of Names*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins.
- Aleixandre, Marilar (2017). *Voces termando da paisaxe galega*. Discurso lido o día 14 de xaneiro de 2017 no acto da súa recepción e resposta da excelentísima señora dona Fina Casalderrey. A Coruña: Real Academia Galega. Disponible en <http://publicacions.academia.gal/index.php/rag/catalog/book/315>
- Alia, Valerie (2007). *Names and Nunavut. Culture and Identity in Arctic Canada*. New York / Oxford: Berghahn Books.
- Alvarez Caccamo, Xosé María (2010). *Cántico dos topónimos esdrúxulos*. [poema-epílogo de Gonzalo Navaza]. [Culleredo, A Coruña]: Espiral Maior.
- Angueira, Anxo (2014). Literatura, paisaxe e toponimia: outra vez Sarmiento. *Madrugal*, 17, 153-161.
- Baión, Celso de [Xosé Mª Álvarez Blázquez] (1976). *Os nomes da terra: recollidos do pobo*. Vigo: Castrelos.
- Bascuas, Edelmiro (2002). *Estudios de hidronimia paleoeuropea gallega. Verba*. Anexo 51. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela.
- Bascuas, Edelmiro (2006). *Hidronimia y léxico de origen paleuropeo en Galicia*. Sada: Edicións do Castro.
- Bascuas, Edelmiro (2014). *Novos estudos de hidronimia paleoeuropea galega*. Vigo: Universidade de Vigo.
- Becker, Lidia (2018). Folk onymic discourses about personal names on the web. *Onomastica Uralica*, 10, 169-183.
- Berg, Lawrence D. e Vuolteenaho, J., eds. (2009). *Critical Toponymies: Contested Politics of Place Naming*. Farnham, UK / Burlington, USA: Ashgate Publishers.
- Bloothoof, Gerrit e Onland, David (2011). Socioeconomic Determinants of First Names. *Names*, 59, 1, 25-41.
- Boullón Agrelo, Ana I. (1991). Ó redor do topónimo *Pobra*: Estado da cuestión e novos datos. *Cadernos de Lingua*, 3, 15-24.
- Boullón Agrelo, Ana Isabel (1999). *Antroponimia medieval galega (séculos VIII-XII)*. Tübingen: Niemeyer.

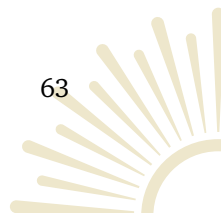
- Boullón Agrelo, Ana Isabel (2016). Os nomes galegos no século XXI. En: Manuel González González, ed. *Lingua, pobo e terra. Estudos en homenaxe a Xesús Ferro Ruibal*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia, 191-212.
- Boullón Agrelo, Ana Isabel (2017a). La antroponimia en Galicia en el siglo XVIII. *Namenkundliche Informationen*, 109/110, 78-107.
- Boullón Agrelo, Ana Isabel (2017b). Nomes, topónimos e apelidos: camiños de ida e volta. *Guavira Letras*, 25, 34-49. Disponible en <http://websensors.net.br/seer/index.php/guavira/article/view/480>
- Boullón Agrelo, Ana Isabel (2018). A estrutura do *Dicionario dos apelidos galegos*. En: A. I. Boullón Agrelo, ed. *Antroponimia e lexicografía*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega, 143-177.
- Boullón-Agrelo, Ana Isabel (2019). O *artificio das etimoloxías*: elementos constitutivos da toponimia galega. En: Ernestina Carrilho, Ana Maria Martins, Sandra Pereira e João Paulo Silvestre, orgs. *Estudos Linguísticos e Filológicos Oferecidos a Ivo Castro*. Lisboa: Centro de Linguística da Universidade de Lisboa, 277-319.
- Boullón Agrelo, Ana Isabel (no prelo). La polémica onomástica en Galicia. La ciudadanía y los nombres propios. *Onomástica Lipsiensia* 14 (Leipzig Universität).
- Boullón Agrelo, Ana Isabel e Méndez, Luz (2019). *Estudos de Onomástica Galega IV. Os nomes das rúas*. A Coruña: Real Academia Galega. <https://doi.org/10.32766/rag.360>
- Brédart, Serge (2016). Names and Cognitive Psychology. En: Carole Hough, ed. *The Oxford Handbook of Names and Naming*. Oxford: Oxford University Press, 476-487.
- Búa, Carlos (2019). *Toponimia prelatina de Galicia. Verba*. Anexo 78. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela.
- Cabana, Darío Xohán (1995). Sobre a fidelidade. *Viceversa*, 1, 161-164.
- CAG = Boullón Agrelo, Ana Isabel e Sousa Fernández, Xulio, dirs. (2006-). *Cartografía dos apelidos de Galicia*. Santiago de Compostela: Real Academia Galega / Instituto da Lingua Galega. Disponible en <http://ilg.usc.es/CAG/>
- Castro Rei, Consuelo (2017). Aspectos xurídico-substantivos da restitución de nomes e apelidos á forma galega: normativa e criterios de aplicación. En: A. I. Boullón Agrelo e L. Méndez, eds. *Estudos de Onomástica Galega II. Os nomes e os*

- apelidos: aspectos legais, sociais e lingüísticos. Xornada de estudo, Pontevedra, 30 de setembro de 2017*. A Coruña: Real Academia Galega, 9-20.
- Cochón, Iris (2008). Lírica reversible. Toponimia y poesía contemporánea. En: Paolo D'Achille, ed. *Lessicografia e onomastica 2. Atti delle Giornate internazionali di Studio. Università degli Studi Roma Tre. 14-16 febbraio 2008*. Roma: Società Editrice Romana, 655-670.
- Cochón Rodríguez, Concepción (2019). O caso de Pontevedra. En: Ana Boullón e Luz Méndez, coords. *Estudos de Onomástica Galega IV. Os nomes das rúas. Xornada de estudo, Pontevedra, 19 de outubro de 2019*. A Coruña: Real Academia Galega, 111-135.
- DAG = Boullón Agrelo, Ana I. (coord.); Méndez, Luz; Navaza, Gonzalo e Palacio, Antón (s.d.). *Dicionario dos apelidos galegos*. [En preparación].
- Dion, Kenneth L. (1983). Names, Identity, and Self. *Names*, 31/4, 245-257.
- Eckert, Penelope (2008). Variation and the indexical field. *Journal of Sociolinguistics*, 12.4, 453-476.
- Fernández Juncal, Carmen (2021). Estructura formal del repertorio antroponímico español. *Revista de Filología Española*, 101/1, 127-149.
- Fernández Salgado, Benigno (2020). O que vale un nome. Sobre marcas, empresas e dominios en Internet. En: Ana Boullón e Luz Méndez, eds. *Estudos de Onomástica Galega V. Os nomes comerciais. Xornada de estudo, Pontevedra, 7 de novembro de 2020*. A Coruña: Real Academia Galega. DOI: 10.32766/rag.371.
- Fernández Salgado, Xosé Antonio (2016). Significado e función dos antropónimos en *Majina*, a primeira novela galega. *Revista Galega de Filoloxía*, 17, 53-75.
- Ferro Ruibal, Xesús (dir.), Boullón Agrelo, A. I., Lema, J. M., Tato Plaza, F. R. e García, J. M. (1992). *Dicionario dos nomes galegos*. Vigo: Ir Indo.
- Ferro Ruibal, Xesús, ed. (2017). *Estudos de Onomástica Galega. Microtoponimia: experiencias de recolla, didáctica e codificación Xornada de estudo. Pontevedra, 17 de setembro de 2016*. A Coruña: Real Academia Galega.
- Formoso Gosende, Valentina e Iglesias Álvarez, Ana (2018). Aproximación ao valor simbólico de nomes e apelidos galegos. En: A. I. Boullón Agrelo, ed. *Antroponimia e lexicografía*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega, 295-333.
- Foucault, Michel (1997²⁵). *Las palabras y las cosas. Una arqueología de las ciencias humanas*. Madrid: Siglo Veintiuno de España.

- Gerhards, Jürgen (2005). *The Name Game: Cultural Modernization and First Names*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Gorrotxategi Niego, Mikel (2020). Uso de nombres vascos y laicos en la República y su posterior censura en la Dictadura. *Rivista Italiana di Onomastica*, 26, 1, 107-126.
- Helleland, Botlov (2012). Place names and Identities. *Oslo Studies in Language*, 4(2), 96-117. Disponible en <https://journals.uio.no/public/journals/1/images/osla-4-2.pdf>
- Hermo González, Gonzalo (2017). Arredor do topónimo como signo lingüístico. *Guavira Letras*, 25, 15-22.
- HGN = Piel, Joseph M. e Kremer, Dieter (1976). *Hispano-gotisches Namenbuch*. Heidelberg: Carl Winter.
- Hough, Carole (2000). Towards an Explanation of Phonetic Differentiation in Masculine and Feminine Personal Names. *Journal of Linguistics*, 36, 1-11.
- Kostanski, Laura (2014). Dual-Names: How toponyms (placenames) can represent hegemonic histories and alternative narratives. Australian and International Perspectives. En: Ian D. Clark, Luise Hercus e Laura Kostanski, eds. *Indigenous and Minority Placenames*. Canberra: Australian National University Press, 273-292.
- Kostanski, Laura (2016). The Controversy of Restoring Indigenous Names: Lessons Learnt and Strategies for Success. En: Guy Puzey e Laura Kostanski, *Names and Naming: People, Places, Perceptions and Power*. Bristol: Multilingual Matters, 83-105.
- Krogseth, Otto (2012). Names and Collective Identity. *Oslo Studies in Language*, 4(2), 162-167. <https://doi.org/10.5617/osla.316>
- Lama López, María Xesús (2001). *O celtismo e a materia de Bretaña na literatura galega: cara á construción dun contradiscurso histórico ficcional na obra de Xosé Luís Méndez Ferrín*. Tese de doutoramento (inédita). Universitat de Barcelona.
- Lévi-Strauss, Claude (1964). *El pensamiento salvaje*. México: Fondo de Cultura Económica. Trad. de F. González Aramburo.
- Lieberson, Stanley (2000). *A Matter of Taste: How Names, Fashions and Culture Change*. New Haven and London: Yale University Press.

- Lorenzo, Ramón (1995). La koiné gallega. En: Günter Holtus, Michael Metzelin, Christian Schmitt, eds. *Lexikon der Romanistischen Linguistik (LRL)*. Tübingen: Max Niemeyer, vol.II, 2, 649-679.
- Lucas Gil, Francisco (1979). *El nombre civil de las personas naturales en el ordenamiento jurídico español*. Barcelona: Bosch.
- Méndez López, Iván (2019). Pola rúa da amargura: o declive da toponimia tradicional no nomenclátor urbano da Coruña. En: Ana Boullón e Luz Méndez, coords. *Estudos de Onomástica Galega IV. Os nomes das rúas. Xornada de estudo, Pontevedra, 19 de outubro de 2019*. A Coruña: Real Academia Galega, 163-198.
- Míguez Macho, Antonio (2019). Apropiación do espazo público e memoricidio: do golpe de 1936 ás políticas públicas da memoria. En: Ana Boullón e Luz Méndez, coords. *Estudos de Onomástica Galega IV. Os nomes das rúas. Xornada de estudo, Pontevedra, 19 de outubro de 2019*. A Coruña: Real Academia Galega, 55-71.
- Navaza, Gonzalo (2006). *Fitotoponimia galega*. Biblioteca Filolóxica Galega do Instituto da Lingua Galega. A Coruña: Fundación Barrié. Disponible en http://ilg.usc.es/agon/wp-content/uploads/2010/09/Fitotoponimia_galega.pdf
- Navaza, Gonzalo (2009). Parroquias e toponimia. En: F. García Pazos, coord. *A parroquia en Galicia. Pasado, presente e futuro*. Xunta de Galicia: Santiago de Compostela, 181-201.
- Navaza, Gonzalo (2012). A grafía do fonema prepalatal fricativo xordo en topónimos e apelidos galegos. *Estudos de Lingüística Galega*, 4, 169-185. Disponible en <http://www.usc.es/revistas/index.php/elg/article/view/409/406>
- Navaza, Gonzalo (2017). A intervenção régia na toponimia galega medieval. Os nomes de Afonso IX (1188-1230)", *Guavira Letras*, 25, 50-78. Disponible en <http://websensors.net.br/seer/index.php/guavira/article/view/561/438>
- NG = Comisión de Toponimia da Xunta de Galicia (2003). *Nomenclátor de Galicia*. Disponible en <http://www.xunta.es/nomenclator/index.htm>
- Nogueira, María Xesús (2004). Achegamento á onomástica na narrativa galega de Álvaro Cunqueiro. En: Rosario Álvarez Blanco, Francisco Fernández Rei e Antón Santamarina, eds. *A lingua galega, historia e actualidade. Actas do I Congreso Internacional, 16-20 de setembro de 1996, Santiago de Compostela*. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega / Consello da Cultura Galega, vol. III, 637-649.

- Palacio, Antón (2004). Os sobrenomes como materia literaria en Cunqueiro. En: A. I. Boullón Agrelo, ed. *Novi te ex nomine. Estudos filolóxicos ofrecidos ao Prof. Dr. Dieter Kremer*. Biblioteca Filolóxica Galega do Instituto da Lingua Galega. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza, 519-540.
- Palacio, Antón (2017). Antropónimos en topónimos galegos. En: Ana Isabel Boullón Agrelo, ed. *Estudar toponimia. Aproximacións metodolóxicas e interpretativas. Verba. Anuario Galego de Filoloxía*. Anexo 75. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, 115-136.
- Pedersen, Aud-Kirsti (2012). Can Choosing the Form of a Name Be an Act of Identity? *Oslo Studies in Language*, 4(2), 167-182.
- Prego Vázquez, Gabriela (2002-2003). ¿De onde es?, ¿de quen es? Local identities, discursive circulation, and manipulation of traditional Galician naming patterns. *Estudios de Sociolingüística*, vols. 3 (2) 2002 & 4 (1) 2003, 229-253. 10.1558/sols.v3i2.229
- Puzey, Guy e Vuolteenaho, Jani (2016). Developing a Gramscian Approach to Toponymy. En: Carole Hough and Daria Izdebska, eds. *Names and Their Environment. Proceedings of the 25th International Congress of Onomastic Sciences, Glasgow, 25-29 August 2014*. Vol. 2. Toponomastics II. Glasgow: University of Glasgow, 66-77.
- RAG (1982): *Normas ortográficas e morfolóxicas da lingua galega*. A Coruña: Real Academia Galega / Instituto da Lingua Galega. Revisión 2003. Disponible en <http://publicacions.academia.gal/index.php/rag/catalog/book/252>
- RAG (2016). *Os apelidos en galego. Orientacións para a súa normalización*. A Coruña: Real Academia Galega. Disponible en <http://publicacions.academia.gal/index.php/rag/catalog/book/303>
- Regueira, Xosé Luís (2007). Patróns fónicos nos nomes galegos. En: Luz Méndez e Gonzalo Navaza, eds. *Actas do I Congreso Internacional de Onomástica "Frei Martín Sarmiento". Santiago de Compostela, 2, 3 e 4 de setembro de 2002*. Santiago de Compostela: Asociación Galega de Onomástica / Instituto da Lingua Galega, 239-255.
- Reixa, Antón (1985). *Historia do Rock and roll*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela.

- Santamarina, Antón (2005). Viaxe pola onomástica galega. *A Trabe de Ouro*, 62, 11-38. Publicado orixinalmente en inglés como "A Journey through Galician Onomastics", en A. I. Boullón Agrelo, ed. *Actas do XX Congreso Internacional de Ciencias Onomásticas: Santiago de Compostela, 20-25 setembro 1999*. A Coruña: Fundación Barrié de la Maza, 3-32. [Edición en CD-Rom].
- Shakespeare, William (2003). *Romeo e Xulieta; O rei Lear*. Vigo. Galaxia. Trad. de Miguel Pérez Romero.
- Silverstein, Michael (2003). Indexical order and the dialectics of sociolinguistic life. *Language & Communication*, 23, 3/4, 193-229.
- Souto, Marta (2019). As rúas de Vigo. En: Ana Boullón e Luz Méndez, coords. *Estudos de Onomástica Galega IV. Os nomes das rúas. Xornada de estudo. Pontevedra, 19 de outubro de 2019*. A Coruña: Real Academia Galega, 137-162.
- Terrado Pablo, Javier (1999). *Metodología de la investigación en toponimia*. Zaragoza: Javier Terrado Pablo.
- Valentine, Tim; Brennen, Tim e Brédart, Serge (1996). *The Cognitive Psychology of proper Names: On the Importance of being Ernest*. London: Routledge.
- Walkowiak, Justyna (2016). Personal Names in Language Policy and Planning: Who Plans What Names for Whom and How? En: Guy B. Puzey e L. Kostanski, *Names and Naming: People, Places, Perceptions and Power*. Bristol: Multilingual Matters, 197-212.
- Wikstrøm, Solveig (2012). Surnames and Identities. *Oslo Studies in Language*, 4(2), 257-272.
- Zonabend, Françoise (1984). Prénom et identité. En: Jacques Dupâquier, Alain Bideau e Marie-Elizabeth Ducreux, eds. *Le Prénom: mode et histoire. Les entretiens de Malher 1980*. Paris: Ecole des Hautes Etudes, 23-27.

Resposta do excelentísimo señor don
Ramón Lorenzo Vázquez

Excelentísimo Señor Presidente da Real Academia Galega,
señoras e señores académicos, familiares de Ana, señoras e señores.

Hoxe é un día especial para min porque teño a honra de lle contestar ó seu discurso de ingreso na nosa institución a Ana Isabel Boullón, unha das miñas alumnas preferidas, con quen compartín moitas horas de traballo, e porque pasa a ocupa-la vacante deixada por unha das grandes personalidades da cultura galega, Xosé Luís Franco Grande, a quen coñecín nos anos de estudante en Santiago, como lembrou a propia Ana nas fermosas palabras con que hoxe o honrou, e con quen me uniu unha estreita amizade desde aquela época tan distante ata a súa morte. Tamén me alegra o feito de que entre na Academia unha nova voz feminina, porque isto demostra o moito que as mulleres están aportando á cultura galega en xeral e no caso de Ana á filoloxía e á lingüística galegas. Xa non hai teitos de cristal que rachar para as mulleres no campo da cultura galega, chegaron ó máis alto e por iso é unha honra para a RAG avanzar no proceso de igualdade no número de membros que a integran.

No seu discurso a nova académica presentounos unha síntese perfecta do que representa a onomástica galega e concentrou nunhas cantas páxinas o que foi a maior parte da súa traxectoria investigadora. Desde que se licenciou en 1985 en Filoloxía Hispánica (na subsección de Galego-Portugués) na Facultade de Filoloxía de Santiago, naquel momento na compañía do inesquecible Fernando R. Tato, nunca deixou de ter interese pola lexicografía e a onomástica. Lembro perfectamente como os dous presentaron a tese de licenciatura o 16 de decembro de 1986, ela sobre o léxico usado por Valentín Lamas Cavajal e Fernando sobre o das *Actas do Concello de Santiago (1416-1422)*, e como a escolla do material orixinou unha pequena discusión comigo, que era o director das dúas teses, porque só estudaban unha parte do léxico. Ela, co seu poder de persuasión, unha característica que a

acompañou ata o día de hoxe, axiña me convenceu de que a escolla era abonda para a realización do traballo. Posiblemente o feito de ter que estudar interna o ensino secundario e o bacharelato nos colexios de monxas das Orfas e despois da Ensinanza en Santiago, forxou o seu carácter, non precisamente de submisión, senón de reafirmación da propia personalidade e de firmeza na defensa das súas ideas.

Á súa faceta investigadora, únese o seu labor como profesora universitaria, pois axiña comezou a súa andaina, primeiro como profesora interina da Escola Universitaria de Formación do Profesorado de EXB da Coruña (1988) e despois como profesora titular na Escola Universitaria de Pontevedra (de xaneiro de 1990 ata outubro de 1991), posto ó que renunciou para ser profesora axudante na Facultade de Filoloxía de Santiago (outubro de 1991), despois profesora titular interina (en outubro de 1994) e xa profesora titular do Departamento de Filoloxía Galega en outubro de 1996. Ó mesmo tempo, desde 1985 estivo vinculada ó Instituto da Lingua Galega, onde desenvolveu toda a súa investigación e é responsable da Sección de Onomástica.

En tantos anos de profesora, tal como nos pasou a outros moitos, tivo que impartir clases de diferentes materias, como, por exemplo, lingua, crítica textual, tradución directa e inversa, técnicas de expresión oral, lingua oral, escrita e estándar, literatura medieval, teoría e práctica da tradución literaria ou onomástica, e deu clases no primeiro e no segundo ciclo. Xa nos cursos de doutoramento, e despois nos másteres, foise concentrando máis nos temas que lle interesaban, como a onomástica medieval e a moderna, a lingua medieval ou o estudo e edición de textos antigos. Pero tamén debemos indicar que deu cursos de galego para mestres (1985), xornalistas da CRTVG (1986) e funcionarios (1987 e 1989), que fixo a revisión e tradución de textos na revista universitaria *Aula Aberta* (1984-1986) e que deu asesoramento lingüístico a diversas entidades. Como era de esperar, as tres teses de doutoramento que dirixiu foron sobre toponimia e textos medievais, os dous traballos de fin de mestrado sobre tema medieval, os de fin de grao sobre toponimia (7), temática medieval (2) e a escolla dos nomes (1) e os traballos de investigación tutelados outra vez sobre toponimia (4) e textos medievais (3). Ela sempre encamiñou os estudantes para que fixesen edicións de textos medievais, para que recollesen a toponimia de diferentes lugares ou se dedicasen ó estudo dos nomes de persoa. Foron moitas as horas empregadas nestas e noutras tarefas que non lle impediron dedicarse de cheo á investigación, empezando pola lexicografía.

Cando Rosario Álvarez animaba a algúns alumnos a que fixesen un dicionario, como nos comentou no seu discurso, ela estivo atenta e non o esqueceu. Pensou no léxico e de aí que, alén do texto sobre Lamas Carvajal, preparase con outros compañeiros diversos libros, moi necesarios nun momento en que o galego entraba na administración. Así xurdiron os tres *Cadernos de Documentación Municipal* (I. *Contratación*, en 1988; II. *Patrimonio*, en 1986, e III. *Urbanismo*, en 1988) e os *Formularios da Administración Educativa en Galicia* (1988), este preparado con Manuel Rei Romeu, todos eles publicados polo Instituto da Lingua Galega e realizados na sección de Linguaxe Administrativa. Para a Xunta elaborou con Carlos Díaz Abreira e Mercedes Penoucos o *Vocabulario comercial* (1988) e con Ernesto González, Ramón Mariño e Fernando I. Tato o *Léxico da administración castelán-galego* (1991), publicación conxunta do Instituto e a Academia. A importancia destes estudos é innegable, pero tivo máis difusión a xuntanza cos investigadores Henrique Monteagudo, Xermán García Cancela, Benigno Fernández Salgado, Ernesto González Seoane, Carme Hermida, María Dolores Lagarón, Ramón Mariño, Helena Pousa, Xesús Riveiro e M.ª Xesús Vázquez para a confección do *Diccionario normativo galego-castelán* (1988), publicado por Galaxia e que chegou á cuarta edición no ano 2000. Con este dicionario tamén tivo gran éxito o *Diccionario escolar galego* (1989), coa 5ª edición en 1995, que elaboraron oito dos que participaron na preparación do outro dicionario, coa incorporación de Fernando I. Tato e a saída de H. Monteagudo, Carme Hermida e Chus Vázquez.

Cunha gran capacidade de traballo, desde entón non parou de facer investigación sobre lexicografía, onomástica, edición de textos, especialmente medievais, e lingüística histórica. Mentres preparaba a súa tese de doutoramento, comezou a tratar cos investigadores Xesús Ferro, Xosé M.ª García Álvarez, Xosé M.ª Lema e Fernando R. Tato o tema da onomástica e froito diso son o *Diccionario dos nomes galegos* (1992) e *O teu nome* (1994), publicados por Ir Indo, obras de referencia e de consulta obrigatoria ata os nosos días, sobre todo o dicionario, para saber como se denominan os nomes de persoa en galego e con ampla información histórica sobre moitos deles. A tese seguía xestándose e por fin presentouna o 12 de abril de 1994, un traballo moi documentado e valioso que tivo o privilexio de ser publicado en 1999 na editorial Niemeyer de Tübingen co título *Antroponimia medieval galega (séculos VIII-XII)*.

Por esta época xa estaba metida de cheo no estudo dos nomes, dos apelidos e da toponimia, pois lembremos que desde 1990 foi membro do proxecto de investigación

Diccionario histórico dos apelidos románicos (PatRom), que tiña en Santiago a coordinación para a toda a Península. Foron varios os coloquios que se celebraron en diversos países e ela resultou a máis traballadora de todos nós e a verdadeira responsable da dirección do proxecto, encargada sempre de fornecer a información sobre os apelidos galegos que apareceron en tódolos volumes publicados do *Dictionnaire historique de l'anthroponymie romane (PatRom)* (1997, 2004, 2007, 2015 e 2018).

Ó proxecto internacional únese o nacional, pois Ana, xunto con Xulio Sousa, realizou a *Cartografía dos apelidos de Galicia*¹, por un convenio do Instituto da Lingua Galega coa Real Academia Galega, traballo colgado na rede no ano 2006, cunha revisión da aplicación en 2011 para incorporar novas posibilidades de busca², e colaborou na elaboración do recurso en rede *Ranking dos 10 nomes máis populares en Galicia (2000-2015)*, que inclúe información lingüística e porcentual sobre o uso dos nomes persoais³. Ademais, como investigadora principal, xuntamente con Fernando I. Tato, Antón Palacio e Gonzalo Navaza, xa en 1996 emprendeu a tarefa de elaborar o *Diccionario dos apelidos galegos*, proxecto subvencionado pola Xunta de Galicia. Esta empresa tivo continuidade en 2010 co convenio entre a nosa Academia e o Instituto da Lingua Galega para a realización deste *Diccionario*, do que é a investigadora principal e no que traballa xunto a Gonzalo Navaza, Antón Palacio e Luz Méndez. Sumemos a todo isto a publicación en 2016 de *Os apelidos en galego. Orientacións para a súa normalización*, un manual xurdido do Seminario de Onomástica da RAG en colaboración coa Secretaría Xeral de Política Lingüística, no que se recollen 1.500 apelidos, atendendo maioritariamente á frecuencia con que aparecen, coa intención de que os funcionarios dos Rexistros e os usuarios coñezan as formas estándares. Ademais, a *Guía dos nomes galegos* axiña estará dispoñible na web da Academia para que o público poida facer pescudas sobre os nomes propios: forma estándar, etimoloxía, posibles variantes, hipocorísticos e equivalencias en distintos idiomas.

En relación cos dicionarios está a súa participación con María Álvarez de la Granja na elaboración do *Diccionario de dicionarios do galego medieval*, dirixido por Ernesto González Seoane (2006), que tamén foron con ela os editores do volume *Aproximacións á variación lexical no dominio galego-portugués* (2017). Ademais,

1 <http://servergis.cesga.es/website/apelidos/viewer.asp>

2 <http://ilg.usc.es/cag/>

3 http://ilg.usc.es/nomes_galicia/

desde 2007 está integrada no proxecto *Dictionnaire Étymologique Roman*, dirixido por Éva Buchi e Wolfgang Schweickard, co obxectivo de elaborar un novo dicionario etimolóxico panrománico, herdeiro do *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, de W. Meyer-Lübke, no que ela está encargada de revisa-las palabras do dominio lingüístico occidental da Península Ibérica. Alén diso, é consultora para os nomes galegos do *Projeto Novo Dicionário de Nomes em Uso no Brasil*, coordinado por Juliana Soledade.

Xa referido á filoloxía e ó estudo da lingua medieval debemos tamén salienta-la edición con Henrique Monteagudo dunha boa morea de documentos no libro *De verbo a verbo. Documentos en galego anteriores a 1260* (2009) e a pertenza á comisión para a elaboración das normas de edición da documentación medieval da *Gallaeciae Monumenta Historica*, proxecto do Consello da Cultura Galega coordinado por Rosario Álvarez Blanco, do que desde 2017 é membro da Comisión Técnica.

Lexicografía, onomástica, toponimia. Xa me referín ó moito tempo que lle dedicou á investigación destas materias durante tantos anos, pero quero dedicarlle un espazo especial ó da toponimia porque é unha temática na que traballou moito nos últimos tempos e que tiven a oportunidade de compartir con ela. Postos a imaxinar, eu imaxino que Ana estaba destinada a dedicarse á toponimia por unha razón fundamental: ela naceu na Pobra do Caramiñal e viviu moi de preto a polémica sobre a designación do seu lugar de orixe. A polémica foi dura e ela participou nas discusións, opoñéndose radicalmente ós que querían manter o castelanismo Puebla e ós que tiñan a inusitada ocorrencia de querer muda-la forma para Póboa, como podemos comprobar no artigo “Ó redor do topónimo *Pobra*: estado da cuestión e novos datos” (*Cadernos de Lingua* 3, 1991, 15-24) e en “A Pobra do Caramiñal: perspectiva lingüística”, que apareceu en *As razóns dun nome: Pobra do Caramiñal*, publicación do Concello da Pobra do Caramiñal de 1992 (pp. 5-13). O feito é que desde hai tempo tivo en conta o estudo da toponimia e participa activamente na revisión do Nomenclátor de Galicia. Esta revisión, iniciada hai algunhas décadas, incrementouse cando o Seminario de Onomástica da Academia foi o encargado de levala a cabo e Ana, nomeada membro correspondente da Academia en 2012, pasou a formar parte do Seminario. Nesta Comisión de Toponimia, xuntamente cos académicos Antón Santamarina, Xesús Ferro, o recién elixido Gonzalo Navaza, os membros correspondentes Antón Palacio, Luz Méndez e Xosé María Lema e o labor inestimable de Vicente Feixóo, estivemos todos estes anos mellorando a

toponimia e restaurando os nomes correctos. As sesións resultaron sempre moi proveitosas, unhas veces pacíficas, outras con discrepancias para adopta-la forma que tiña máis apoios, con Ana sempre entre os gañadores. E non só se traballou na recuperación da toponimia porque en numerosas ocasións algúns dos membros tivo que facer informes para a galeguización de nomes e apelidos que os interesados lle pedían á Academia. Ademais, desde 2016 a Deputación de Pontevedra colabora coa Academia para a celebración dunha *Xornada de Onomástica Galega* e desde a segunda, ou ben soa, ou ben con Luz Méndez, foi organizadora e editou as *Actas* sobre os nomes e os apelidos (II, 2017), os alcumes (III, 2018), os nomes das rúas (IV, 2019) e os nomes comerciais (V, 2020). A xornada de 2021 foi sobre os nomes de lugares do Camiño de Santiago.

E non esquezamos que a nova académica foi editora de libros como *Estudar toponimia. Aproximacións metodolóxicas e interpretativas* (2017), *Antroponimia e lexicografía* (2018), *Actas do XX Congreso Internacional de Ciencias Onomásticas (Santiago de Compostela, 20-25 de setembro de 1999)* (2002) e *Na nosa lyngoage galega. A emerxencia do galego como lingua escrita na Idade Media* (2007), que deu charlas en 19 institutos de Galicia sobre os apelidos co título *¿Por que nos chamamos así?* desde 2014 á actualidade, que publicou artigos de investigación en diversos idiomas en revistas académicas ou en libros de homenaxes, que presentou numerosas comunicacións e conferencias sobre toponimia e onomástica en congresos, simposios, coloquios ou xornadas nacionais e internacionais, en moitos deles formando parte do comité científico, organizador ou como directora, que editou dous libros de homenaxe, que participa no comité científico, de redacción ou asesor de diferentes revistas e asociacións científicas, entre elas da *Asociación Galega de Onomástica* desde a súa creación en 1999, que desde 2020 é a investigadora principal para a toponimia de Galicia e Portugal do proxecto de investigación coordinado *Toponomasticon Hispaniae*, que é autora dunha *Guía bibliográfica de lingüística galega* (1996) con Xosé Luís Regueira (coord.), Francisco A. Cidrás, Ernesto González, Ramón Mariño e Fernando R. Tato, que con este último fixo unha edición, con introdución e notas, do *Teatro de máscaras. Esquemas e proxectos*, de Ramón Otero Pedrayo (1989), e que traduciu ó galego varios libros de autores foráneos.

Todo o que acabo de dicir dá unha idea aproximada dos moitos méritos de Ana e do importante que é para Academia que poida acoller no seu seo a unha persoa tan traballadora e que tanto leva colaborado coa nosa institución.

Benquerida Ana, Anabel ou Ana Isabel, “todos os nomes”, como ti dixeches no fermoso final do teu discurso. Eu teño que volve-la vista ó pasado e lembra-los moitos anos de colaboración contigo, o cariño que sempre sentín por ti e pola túa familia e teño que resalta-lo moito que admiro a túa capacidade de traballo, o teu tesón, a túa fortaleza discursiva. Por iso me alegro enormemente de verte agora como membro numerario da Academia e sei que a túa presenza nela será moi frutífera.

ÍNDICE

DISCURSO DA ILUSTRÍSIMA SEÑORA DONA ANA I. BOULLÓN AGRELO ... 9

Introito. Lembranza de Xosé Luís Franco Grande 9

Referencias 12

Todos os nomes: identidade, pobo, país 13

QUE HAI NUN NOME? 13

O QUE NOS CONTAN OS NOMES DE PERSOA 16

A onomástica e a identidade 19

Que guía a elección dun nome? 21

Os nomes en Galicia, hoxe 25

Factores influentes na difusión dos nomes 28

Prognose 32

Os apelidos 33

Apelidos e identidade 37

Cambio de nome (ou apelido) e identidade 40

O QUE NOS CONTAN OS NOMES DE LUGAR 43

As rúas 45

Os nomes de lugar, a identidade e a historia 46

A descrición da paisaxe 50

A ONOMÁSTICA E A LITERATURA 53

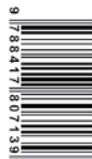
BIBLIOGRAFÍA CITADA 57

RESPOSTA DO EXCELENTÍSIMO SEÑOR DON RAMÓN LORENZO 67

Real Academia Galega
Rúa Tabernas, 11
15001 A Coruña
www.academia.gal

REAL ACADEMIA GALEGA

